

FJIB553 Dějiny frankofonní Kanady

Literatura

- Abramowicz, Maciej: *Le Québec au coeur de la francophonie*, Lublin, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej 1999
- Brown, Craig a kol.: *Histoire générale du Canada*, Montréal, Boréal 1990
- Cook, Ramsay - Linteau, Paul-André: *Histoire du Canada*, I-II, Montréal, Boréal 1988, 2000
- Giraud, Marcel: *Histoire du Canada*, Paris, Presses Universitaires de France (Que sais-je?) 1961
- Duhet, Paule-Marie: *Le Canada*, Nancy, Presses Universitaires de Nancy 1991
- Hynek, Alois – Kovaříková, Leona: *Geografie Kanady*, Brno, Vydavatelství Masarykovy univerzity 2003
- Kyloušek, Petr: *Francouzsko-kanadská a quebecká literarura*, Brno, Host 2005
- Linteau, Paul-André - Durocher, René - Robert, Jean-Claude - Ricard, François: *Histoire du Québec contemporain I-II*, Montréal, Boréal 1989
- Linteau, Paul-André: *Histoire de Montréal depuis la confédération*, Montréal, Éditions du Boréal 2000
- Provencher, Jean: *Chronologie du Québec*, Montréal, Boréal 2000
- Rioux, Marcel: *La question du Québec*, Montréal, Parti pris 1980
- Rouillard, Jacques: *Guide d'histoire du Canada du régime français à nos jours*, Montréal, Méridien 1991 (1993)
- Rovná, Lenka - Jindra, Miroslav: *Dějiny Kanady*, Praha, Lidové noviny 2000
- Šrámek, Jiří: *Úvod do dějin a kultury frankofonních zemí*, Brno, Vydavatelství Masarykovy univerzity 1995
- Trudel, Marcel: *Mythes et réalités dans l'histoire du Québec*, Montréal, Hurtubise 2001

I. Proč se zajímat o kanadské dějiny?

Kanadské dějiny, měřeny evropskými podmínkami a viděny evropskýma očima, jsou dějiny krátké. Přesto jsou v mnohém zajímavé, protože poučné:

1. **Sepětí člověka a přírody:** lidská činnost se dlouho odvíjela v těsném sepětí s přírodou a v závislosti na přírodních podmínkách: klima, vegetace, vzdálenosti. V Severní Americe je vliv přírodního faktoru daleko patrnější, než je tomu například v téže době v Evropě.

Dějiny Kanady, včetně utváření jejich hranic, úzce souvisejí s vývojem obchodu se strategickými surovinami: treska, bobří kožešiny, stavební dříví, obilí aj.

2. **Kanadská společnost se rodí ze střetu rozdílných civilizací:** nejprve evropské a autochtonní (indiánské a inuitské), pak francouzské a anglosaské.

Se Severní Amerikou má Evropa nejstarší kontakty již od doby Vikingů, přesto se právě tam evropská civilizační expanze projevila a prosadila nejpomaleji a právě v Kanadě autochtonní obyvatelstvo hrálo s Evropany rovnocennou partii až do první čtvrtiny 19. století - na rozdíl od Střední a Jižní Ameriky, na rozdíl od Spojených států - příčiny: žádné bohaté civilizace, žádné zlato, žádná úrodná půda vhodná pro evropského osadníka (USA), ale rozsáhlé lesy, lesostepi, stepi a tundry, kterým je indiánský způsob života mnohem lépe přizpůsoben; evropské obchodní a výrobní zájmy

navíc vyžadují spolupráci s Indiány (obchod s kožešinami).

3. Kanadská společnost se tvoří takřka v dosahu naší historické paměti.

II. Přírodní podmínky a první obyvatelé Kanady

Přírodní podmínky

- rozloha: jako celá Evropa
- severskost: polovina hranice běží po 49° (Praha), nejjižnější bod cca 41° (Barcelona, Neapol), ovšem na západní části kontinentu, a proto zde převládá klima podobné střední, východní a severní Evropě (Polsko, Ukrajina Švédsko, Finsko); na západě (Vancouver) je klima podobné jako v Irsku, Anglii či v severní Francii; vegetační doba vyšší než 180 dní je pouze v úzkém pásu podél jižní hranice
- reliéf: Kanadský štít (pahory) – rovina, ovšem s těžko překonatelnou terénní bariérou na úrovni Hořejšího jezera; jezera ledovcového původu, důležitost vodních cest; **řeky orientovány severně** - proto záplavy, bažiny; západní řeky prudké a nesplavné; **bariéra Skalistých hor!**
- vegetace severního mírného a subpolárního pásu: kanadská „tajga“ („forêt“, 4.800 km souvislého porostu) a „tundra“ („Barren Grounds“), lesostep („Park Land“, „forêt-jardin“, step (prairie, Prairie); bohatství vegetace a fauny pozemské i vodní; členité pobřeží: studené a teplé proudy: bohatství ryb.

Příchod člověka, osídlení

- **biblické** teorie: teorie **deseti ztracených kmenů izraelských**; **Cotton Mather** (1702, Boston) - „Indiány stvořil ďábel“; **Joseph Smith** (desky Moroni, 1827): kmen Jareditů (vymřel ve 2. st. před n.l.), pak kmen Nephitů (Andy, Střední Amerika, vymřeli 324 n.l.), pak nomádké kmeny pod vedením Lehiho (600 př.n.l.) vytvořily kočovné Indiány
- teorie **Atlantidy** (na základě Platónových dialogů *Timaios*, *Kritiás*); antroposof **Rudolf Steiner**: *Unsere atlantischen Vorfahren* (Berlín 1918); argument: viz pyramidy ve Střední a Severní Americe
- teorie **země Mu** v Tichém oceánu: **William Churchward** *The Lost Continent of Mu* (1890, 1961 již 20. vydání); před 50.000 lety
- teorie **Thora Heyerdala**: kontakt mezi Amerikou a Tichomořím

- teorie osídlení přes **Beringovu úžinu**

Aleš Hrdlička, antropolog původem z Humpolce, ředitel „Bureau of Ethnology“ ve Washingtonu; příchod Indiánů před 4.000 lety; Beringův průliv: 85 km, hloubka 45 metrů, objeven Vitusem Beringem 1738; 2x příznivé klimatické podmínky při poklesu hladiny moří za doby ledové: před 40-20 tis. a 13-12 tis. lety; tomu odpovídají archeologické nálezy: **Laguna Beach** (Kalifornie) - 15.680 - 18.620 let; **Sandia** (Nové Mexiko) - 25.000 (?) či 12-13.000; **Clovis** (ibidem) 13.000; **Folsom** (ibidem) - 10.000 let;

problém: kdy Indiáni přecházeli?; proč? proč putovali až do Araukánie? jak mohly z několika tlup vzniknout 3 miliony Indiánů během 10.000 let?

lovci: vyhubili zcela některá lovná zvířata: velbloud, kůň, obrovský lenochod, 3 druhy antilop, mamut, mastodont (poslední mastodonti snad žili ještě 4.000 př.n.l., tj. před vynálezem luku: **kultura Hopewell**, 1.000 př.n.l.); archeologické nálezy potvrzují existenci systému masových loví: oheň, atlatl (vrhač kopí)

propočty (C. Vance Haynes jr.) tlupa 30 lidí za 500 let vzroste na 8000-12.000, při rychlosti přesunu 4 míle za rok urazí tlupa vzdálenost Beringova úžina - Nové Mexiko za 500 let

Indiánské kmeny na území Kanady a jejich způsob obživy

Rozmanitost krajinných typů odpovídá způsob obživy a společenské organizace:

Lesní Indiáni (**Athapaskové**, **Algonkinové**): rodinná buňka kolem tee-pee, tobogganu

a 1-2 kanoí; zimní malé skupiny, letní větší tábory (cca 100 až 400 jedinců), v létě je lov řízen přirozenými vůdci-náčelníky; karibú, los, vlk, rybolov; institut výměny manželek posiluje kmenovou soudržnost.

Zemědělci (Iroquoisiens: Huroni, Irokézové): lov, sběr, rybolov, ale i důležité zemědělství - 75% obživy (kukuřice, slunečnice, tabák, fazole, tykev; pes); vesnice, často ohrazené, tvořené „dlouhými domy“ („canada“, dle jiných toto slovo označuje „vesnici“); vesnice - více než 1.000 obyvatel; složitá společenská organizace: **matrilinéární klany**, každý klan má dva vůdce, jednoho pro mír (hlavní náčelník), druhého pro válku; klany tvoří vesnici, vesnice kmen, kmeny konfederaci (v Huronii 5 kmenů, cca 25.000 obyv. v 17. stol.; Irokézové mají „Konfederaci pěti, časem šesti národů“) utvořenou ve 2. pol. 16. stol; **obživa závislá na žďáření**, proto boj o půdu, později také o kontrolu obchodních cest, hlavně mezi Irokézy a Hurony; „**Svátek mrtvých**“ - při stěhování vesnice: jde o spojení kultu předků a kultu země; šamanismus; zemědělské národy naučily Evropany přežít.

Préríjní lovci (Asiniboinové, západní Algonkinové): obživa založena na lovu bizonů, někdy částečně na zemědělství (Mandanové); tuhá kmenová organizace se silnou hierarchií, kde hraje důležitou úlohu prestiž (bohatství a „potlach“); polygamie (manželky = sestry, tzv. levirát) kočovný život ve dvou ročních etapách: velké letní tábory (až 1.000 jedinců), menší zimní (100-400) odpovídají dvěma loveckým strategiím; kůň přichází do kanadských préríí z jihu až během 18. stol., jako tažné zvíře slouží pes (35 kg); od préríjních Indiánů převzali kanadští „trappeři“ pemikan (40 kg pemikanu = 410 kg bizoního masa); složitá mytologie, rituál „tance Slunce“.

Rybáři a obchodníci ze západního pobřeží: hospodářství založené na rybolovu (losos), konzervaci ryb a obchodu s rybami do vnitrozemí; zruční řemeslníci, především v obrábění dřeva (i s kamennými nástroji): stavba lodí pro rybolov a obchod v Pacifiku (délka 12-24 m, až pro 70 osob); stavba domů (12x40 m), každý dům určen obvykle pro jeden **klan**, ať **matrilinéární** (sever), či **patrilinéární** (jih), klany tvoří vesnici, kmenové svazy se nevytvářejí, vesnice často válčí proti sobě; tuhá **pokrevně dědičná společenská hierarchie**: urození (náčelníci), členové občin, otroci; institut „**potlachu**“: funce sociální (získání postavení a titulu, získání nadřazenosti nad jinou vesnicí) a hospodářská (přerozdělení); rafinovaná, bohatá kultura.

Lovci a rybáři severu – Inuitové: okupují tundru a zamrzající moře; poslední přišedší ze Sibíře před 4.000 lety (lidská migrace sleduje migrační pohyb zvěře v Severním ledovém oceánu od západu na východ); lovci karibú, pižmoně, hnědé i polárního medvěda, mrože, tuleně, bělugy, velryby; obdivuhodně dokonalé lovecké vybavení a oblečení („parka“ – z tuleních střev); **menší společenství rodin**, letní tábory ze dřeva (plaveného) a kůží, zimní tábory z iglů, **častá polyandrie**, vůdcovství se většinou dědí patrilinéárně; přemístování: kajak, umiak, saně (psi), brusle; boj o tundru s Indiány.

Indiánská kultura je bohatá materiálně i duchovně: viz studie Clauda Léviho-Strausse *Mythologiques* a jiné publikace. Navzdory velké diversifikaci a různorodosti existuje podivuhodná jednota mytologických představ (viz mýtus cesty lodí).

III. První kontakty Evropy s Amerikou a jejími obyvateli

Vikingové

Ságy z okruhu Eiríka Zrzavého (Eirík Torvaldson), kde se hovoří o cestě do země vína „Vínlandu“: Eirík Zrzavý, vyobcován z Islandu pro zabití, se usídluje v Grónsku (Groenland = zelená země), zakládá Brattahlíð v zátoce Eiríksfjörd; syn Leif Eiríkson odešel na učenou do Norska a vrátil se do Grónska s královským rozkazem osadníky pokřesťanšit, uspěl u matky, nikoli u otce; přesto založen kostel. R. 1000 Leif a 35 mužů vyplouvá do Vínlandu. Pohnuté osudy osídlenců: Torvald Eiríkson, Torfinn Karlsefni, Freydís; kolonizace končí během desítky let. Konflikty se „skrelingy“ (Indiáni? Inuité?). Mluví ságy pravdu? Kde ležel Vínland? Objevy v zátoce Anse aux Meadows

(Zátoka luk) na New Foundlandu (Terre Neuve) - objevitelem Helje Ingstad. Vikingské osady v Grónsku zanikají ve 13. století.

Objevitelské cesty na konci 15. a v průběhu 16. století

Hlavními pohnutkami prvních cest byly: 1. hledání severozápadní cesty do Číny; 2. touha po zlatě, mýtus Eldorada.

1497 - John Cabot alias Jean Cabot alias Giovanni Caboto, Benátčan ve službách anglického krále; vyplouvá z Bristolu; důležité zprávy o rybnatosti Atlantiku u Newfoundlandu: treska;

1500-1501 – Portugalci Joaõ Fernandes s bratry Gasparem a Miguelem Corte-Realovými

1520-1525 – Portugalec Joaõ Alvarez Fagundes

1524-1525 Florentin Giovanni da Verrazano a jeho bratr Girolamu, autor názvu „**La Nouvelle-France**“

1610 - Henry Hudson

Pro francouzskou přítomnost jsou důležité cesty **Jacquese Cartiera** – 1534, 1535-6, 1541-43; poprvé vyplul 20.4. 1534 se 61 muži ze Saint-Malo: na pobřeží se setkává již s baskickými velrybáři; znamená to, že kanadské pobřeží není neznámé. Důležitost Cartierových cest: přesná mapa řeky sv. Vavřince, přesný popis cesty až po Stadaconé (Quebec) a Hochelagu (Montreal), v dalším postupu na západ brání peřeje Lachine nad Hochelagou. První pokus o francouzskou kolonizaci (Roberval 1542-43) ztroskotává na nepříznivém klimatu, vnitřních konfliktech a konfliktech s Irokézy.

IV. Bobr a obchod

Prvním trvalým poutem mezi Evropou a Severní Amerikou je **rybolov**, a to od počátku 16. stol: stovky lodí a desetitisíce rybářů připlouvají každoročně z Baskicka, Bretaně, Francie a Anglie ke břehům Nového Skotska, Newfoundlandu, do Gaspésie atd. Rybáři zde zůstávají celé léto, táboří na pobřeží, někdy přezimují. Hlavním artiklem je treska, která se v rybářských osadách na pobřeží Newfoundlandu solí a suší, a velryba, lovená v úžině Belle-Isle a při ústí fjordu Saguenay. Sušená treska se exportuje hlavně do Středomoří (Španělsko, Itálie). Tam, kde se Evropané, byť jen sezónně usazují, vznikají některé konflikty: viz Newfoundland a osud Beothuků, kteří se živili rybolovem.

Na rybolovné aktivity se napojuje obchod s **kožešinami**, který od 2. pol. 16. stol. doznává tak mohutného rozvoje, že se tato aktivita osamostatňuje. Důvod: mohutný rozvoj kloboučnictví, jež je od 16. do začátku 19. stol. založeno na zpracování **plsti**. Teprve pak je plst nahrazena hedvábím. Nejvyšší plst je z **bobří** posady. Západní Evropa nemá přístup k ruským a sibiřským zdrojům, kontrolovaným Ruskem a hansovními městy, nezná až do konce 18. stol. ani způsob kvalitního zpracování „**castor sec**“, tj. odstranění dlouhých pestíků.

„**Castor gras**“ a „**castor sec**“: situace do konce 18. stol. je **pro indiánské kmeny výhodná**, neboť to, co je pro Evropany cenná surovina, představuje pro Indiány odpad (viz svědectví jezuity otce Le Jeuna z r. 1634). Bobr se stává symbolem Nové Francie na tři století, objevuje se i na prvních poštovních známkách, na erbech, a to i po obsazení Kanady Angličany.

Obchod s kožešinami dlouho ovlivňuje:

1. Modalitu styku mezi Evropou a domorodci.

2. Průnik Evropanů na kontinent: všechny důležité objevitelské cesty a kolonizační plány jsou úzce spojeny s obchodními záměry, a to od expedice Samuela de Champlain, který v r. 1608 zahajuje kolonizaci údolí sv. Vavřince, až po sira Alexandra Mackenzieho, který 1789 dosahuje ústí řeky Mackenzie a 1793, při další expedici, proniká Skalistými horami, sestoupí k Pacifiku.

3. Hranice Nové Francie a později anglického Dominion: rozšiřují se a utvářejí v úzké závislosti právě na těchto obchodních aktivitách.

4. Vztahy mezi indiánskými kmeny: ovládnutí obchodních cest se stane hlavním důvodem bojů mezi kmeny; proměňuje se i způsob válčení: je již méně důležité získat zajatce či poslušnost než

rivala vyhubit či z daného území zcela vypudit; nerovnost mezi kmeny se zvyšuje: úspěšnější obchodníci jsou lépe vyzbrojeni evropskými zbraněmi; viz války mezi Irokézy (vyzbrojovanými holandskými osadníky z New Yorku) a Hurony (spojenci Francouzů): 1609-15; 1645-1655; Huroni byli téměř vyhubeni.

5. Způsob indiánského života: není pravda, že by se Indiáni spokojovali pouze cetkami. Naopak Indiáni rozvážně investují: nakupují lovecké vybavení (pušky, střelný prach, kovové nářadí - nože, sekery, nástroje na zpracování dřeva), domácí nářadí a nástroje (jehly, nůžky, kotle, hrnce); obchod na severoamerickém kontinentu probíhá ve velkých vzdálenostech: pokaždé, když Evropané přijdou do styku s dosud neznámým kmenem, najdou zde již většinou evropské výrobky; cetky a korálky: důvody rituální a mytologické, viz výšivky z dikobrazích ostnů.

6. Kvalitu a složení evropských výrobků a exportu: kanadské zimy prověřují kvalitu oceli, pušek apod.

Problém alkoholu: důvod - snaha Evropanů snížit obchodní náklady; situace do pol. 18. stol. je únosná, teprve když obchodní stanice proniknou až dovnitř indiánských území, stává se dramatickou.

Víc než Evropané Indiány, hubí se Indiáni navzájem, víc než války, hubí Indiány evropské nemoci (spalničky, černý kašel, plané neštovice) a alkohol.

Obchod s kožešinami je nákladný na dopravu, proto **nutnost silné koncentrace kapitálu a snaha o získání monopolu**, či alespoň monopolního postavení.

1. fáze 1604-cca 1660

- 1588 privilegium Jindřicha III. Jacquesovi Denoëlovi, Cartierovu synovci; úloha Françoise Gravé du Pont a Étienne Brûlé;
- 1604 Samuel de Champlain a Poutrincourt organizují kolonizaci Acadie (Nové Skotsko), kde zakládají Annapolis (Port-Royal);
- červenec 1608 Samuel de Champlain proniká na vylidněné území údolí sv. Vavřince, odkud od Cartierových dob vymizeli Stadaconové i Hochelagové (válka?); založen Quebec: jako obchodní místo dovoluje přímý obchod s Hurony, Ottawy a umožňuje obejít prostřednictvím Montañezů (Montagnais; dnes Innu) usazených u ústí Saguenay;
- 1609-1615 Champlainovy expedice, účast na irokézsko-huronských válkách; ideologická podpora katolické církve: misijní činnost františkánů (1615) a jezuitů (od 1625);
- 1628 založení „**Compagnie de la Nouvelle-France ou des Cents Associés**“, soukromý monopolní podnik pod patronací kardinála de Richelieu; cíl: obchod a kolonizace; podpora misijní činnosti;
- 1634 - založení Trois-Rivières;
- 1635 smrt Samuela de Champlain;
- 1642 Paul de Chomédy, sieur de Maisonneuve zakládá na místě zmizelé Hochelagy Ville Sainte-Marie, tj. Montreal;

Kolonizace je relativně neúspěšná; o příčinách viz níže. Obchod s kožešinami brzdí jednak zničení Huronie, která byla hlavním zprostředkovatelem, jednak tíživost monopolu, kontrolovaného královskou korunou, která naléhá spíše na zemědělskou kolonizaci.

2. fáze 1660-1760

- Hledání nových přímých obchodních kontaktů: období „**coureurs des bois**“ („trappeři“):
- 1656 **Médard Chouart, řečený Des Groseillers** proniká až na západní konec Velkých jezer;
 - 1659-1663 Des Groseillers a jeho švagr **Pierre-Esprit Radisson** pronikají za Hořené jezero, snad až do Jamesovy zátoky; od Ottawů a Odžibvejů se dovídají o severním zamrzajícím moři, v němž identifikují Hudsonovu zátoku: rodí se myšlenka severní cesty umožňující přímý obchod s „producenty“ - Kríy, Odžibveji a Assiniboiny - a vyřazující z obchodu dosud zprostředkujícími kmeny;

- 1663 Jean-Baptiste Colbert ruší monopol „Compagnie des Cent Associés“; Nová Francie je přímo podřízena královskému dominiu i s veškerým obchodním monopolem; králova politika navíc upřednostňuje zemědělskou kolonizaci; je založena „**Compagnie des Indes Occidentales**“ jako královský monopol podřízený ministerstvu; proto Radisson a Des Groseillers nezískají podporu francouzského krále a odplouvají do Londýna;

- 1667 založení „**Compagnie des Aventuriers**“ – „**Compagnie de la Baie de Hudson**“ („**Hudson Bay Company**“) v Anglii: podpora krále Karla II., králova bratra Jamese, vévody z Yorku, bratrance prince Rupperta; účast podnikavé anglické šlechty: hraběte Shaftesburyho, Petera Colletona, George Monka, vévody z Albemarle (zakladatelé kolonie a dnešního státu Carolina v USA, kolonií na Bahamách);

- 1670 Charta Společnosti Hudsonovy zátoky je podepsána Karlem II., je přiděleno exploatační území, tzv. Ruppertova linie; zakládání stanic v Hudsonově zátocě (Churchill, York); průnik do nových území, avšak zachování indiánsko-francouzského způsobu obchodování.

Období konkurence mezi obchodníky Nové Francie („Compagnie des Indes Occidentales“; Montreal, Quebec) a **Společnosti Hudsonovy zátoky** je určující pro průnik na severoamerický kontinent až do r. 1820. Angličané se snaží obejít Francouze ze severu, Francouzi zase postupně budují a rozšiřují obchodní stanice podél 50. rovnoběžky a k jihu do povodí Ohia a Mississippi až k Novému Orléansu, aby izolovali Angličany na atlantickém pobřeží:

- 1682 Cavelier de la Salle dosahuje Illinois a Mississippi

- 1688 Francouzi jsou u Dešt'ového jezera (Lac de la Pluie)

- 1701 Antoine de La Motte-Cadillac zakládá Détroit

- 1727 Pierre Gaultier de Varenne de la Vérendrye proniká k Lac des Bois a do Manitoby

- 1740 Francouzi se usazují v Manitobě a pronikají do Saskatchewanu

III. fáze 1760-1830

Francouzsko-anglická válka (1757-1763), pád Quebecu (1759) a následná ztráta kanadského území pro francouzskou korunu znamenají konec francouzského monopolu v obchodu s kožešinami jižní cestou (francouzská elita je repatriována, mizí obchodní kontakty), ale necelé desetiletí nato se obchod v plné míře obnovuje na anglickém liberálním principu. Vzniká „**Compagnie de Nord-Ouest**“ („**North West Fur Company**“), jež spojuje podnikavé Francouze i Angličany. Nová společnost reorganizuje celý obchodní systém (dva druhy lodí, překladiště), stimuluje hledání průnikové cesty na pacifické pobřeží, objevené a popsané Jamesem Cookem (1784-85), kde panuje již silná konkurence ruská (Aljaška), americká a španělská.

Peter Pound (původem Američan), Alexander Mackenzie a Fraser ze Severozápadní společnosti podnikají cesty na západ, stejně jako Hearne z Hudsonovy společnosti; pronikají s pomocí domorodých průvodců k Severnímu ledovému oceánu, pak k Tichému (1793). **Obchod je veden v kontinentálním měřítku, získává na objemu.** Důsledky: a) zprvu výrazné obohacení pro indiánské kmeny; b) rychlé vyčerpání lovišť, a to během 50 let (1780-1830); c) zhroucení celého trhu, vznik krize, jež vede na jedné straně k silné pauperizaci Indiánů, na straně druhé k další koncentraci kapitálu: obě konkurenční společnosti se spojují a přecházejí na jiné obchodní aktivity (stavební dříví, obilí). Ve 2. pol. 19. stol. již kanadská vláda odkupuje od Společnosti Hudsonovy zátoky její teritoria a včleňuje je do území Kanady.

Závěr

a) tři století obchodu s kožešinami vytvořila „kanadský obzor“, povědomí kanadského prostoru, stanovila obchodní cesty, zřídila dopravu;

b) po dlouhou dobu se udržela rovnováha ve vztahu mezi Evropany a Indiány a jistá symbióza umožňující vzájemné přizpůsobení a integraci;

c) tato rovnováha se hroutí počátkem 19. st. Evropané již nepotřebují domorodce ani jako obchodní partnery, ani jako válečné spojence ve vzájemných konfliktech poté, kdy v r. 1814 skončila

poslední válka na kanadsko-americké hranici. Symbolická je, v r. 1829, smrt poslední příslušnice kmene Beothuků, takto prvního vyhubeného kmene na území Kanady.

V. Osídlení a správa Nové Francie

Nesmírné úsilí a vytrvalost Samuela de Champlain v Quebecu, Jeana Biencourta de Poutrincourt v Acadii a trpělivá práce dalších organizátorů, obchodníků i obyčejných kolonistů jsou nakonec korunovány úspěchem. Francouzský živel se v Kanadě uchycuje na stálo, dokáže se již ubránit jak Angličanům (okupace Quebecu bratry Kerky 1628 a 1629-32), tak Irokézům. Stejně pevně se v Kanadě uchycují františkánští a jezuitští misionáři, především v předsunutých stanicích na území Huronů. Mnozí zde také za irokézských válek podstupují mučednickou smrt (Antoine Daniel, Jérôme Lalemant, jeho synovec Gabriel Lalemant, Jean de Brébeuf). Když Champlain r. 1635 v Quebecu umírá, shromáždí se u jeho hrobu již celá početná kolonie: tři stovky obyvatel.

Po 40 letech působení „Compagnie des Cent Associés“, hlavního organizátora kolonizace a monopolního držitele obchodu s Novou Francií, není bilance nijak skvělá, zvláště ve srovnání s činností Holanďanů a Angličanů. R. 1660 žije v Nové Francii (v údolí řeky svatého Vavřince a Acadie) přibližně 3.000 obyvatel, z toho 1/3 dětí do 15 let, a mezi dospělými počet mužů dvakrát převyšuje počet žen.

Příčiny: 1. války v Evropě, války v Huronii; 2. vázanost francouzských financí na válku třicetiletou v Evropě; 3. nedostatečný rozvoj řemeslné výroby: výlučná orientace na obchod kožešinami, jemuž místní zemědělství kolonistů slouží jako potravinářský doplněk, zabraňuje rozvoji řemesel. Rozhodovací pravomoci v obchodě jsou v rukou společníků ve Francii a z jejich, nikoli kanadského hlediska jsou proto obchodní aktivity organizovány. Výrobky určené pro obchodní směnu pocházejí z Evropy a do Evropy míří zisky z obchodních transakcí. Quebec a Montreal slouží pouze za prostředníky, stojí mimo proud investic.

V Nové Anglii a v okolí Nového Amsterdamu dochází naproti tomu k mnohostrannému rozvinutí hospodářství. Od zemědělství, včetně zemědělství exportního (tabák ve Virginii), až po řemesla a obchod. Za stejné období jako Nová Francie, vzrostla Nová Anglie na 100.000 obyvatel.

VI. Nová Francie jako součást „domaine royal“ 1663-1760

V okamžiku, kdy se ve Francii král Ludvík XIV. ujímá přímé vlády a jeho hlavním ministrem se stává Colbert, mění se radikálně poměry v Nové Francii. Nová Francie přechází do přímé správy „domaine royal“. Obchod je svěřen státní monopolní společnosti „Compagnie des Indes Occidentales“. Královská moc však klade důraz na zemědělskou kolonizaci.

Král proto nejprve zajišťuje **bezpečnost** území a do Nové Francie posílá 1665 pluk stálé armády – „le **régiment Carignan-Salière**“. Poté, co je mír s Irokézy zajištěn, je pluk rozpuštěn a vojákům i důstojníkům je naznačeno královo přání, aby se v Nové Francii natrvalo usadili: 400 vojáků přání vyhoví. Tento postup byl pak ještě několikrát zopakován u dalších jednotek vyslaných z Francie. Vedle královské armády organizuje ministerstvo námořnictví stálé pěší jednotky „Compagnies franches de la Marine“, jejichž členové se rekrutují jak ve Francii, tak v Kanadě, zatímco velící kádr již pochází z nově se utvořivší koloniální šlechty.

Královská moc také přímo organizuje nábor osadníků, jejichž počet dosahuje v některých letech až 500 ročně. Děje se tak na stejném smluvním základě, jako za doby „Compagnie des Cent Associés“. Osadník se zavazuje pracovat po 3 roky pro krále nebo pro toho, komu král pracovní síly najal. Je mu placena doprava tam, a přeje-li si, po skončení smluvní doby i zpět; je mu poskytnuto ubytování, strava a vyplácen skrovný plat (150 livrů ročně). Více než polovina těchto pracovníků zůstává pak v Nové Francii.

Král řeší i nedostatek žen (počet mužů dvakrát převyšuje počet žen). Hovoří se o tzv. „**filles**

du roi“. V rozporu s legendami se nejedná o odsouzené či prostitutky, nýbrž většinou o chudé svobodné dívky, často sirotky bez prostředků. Král jim poskytuje cestu do Nové Francie, a vdají-li se tam, i věno - obvykle 50 livrů, jako další návnadu pro případné manžely. Důležitou institucí zde jsou klášterní ústavy - hlavně klášter ursulinek v Quebecu, kde jsou nově příchozí dívky ubytovány a vzdělávány až do případné svatby.

Jeden příklad: Nicole Saulnier, 18 letá Pařížanka, sirotek z otcovy strany, odjíždí v létě 1669 do Quebecu, na podzim se vdává za již 7 let usazeného osadníka. Za 40 let manželství a v tvrdé práci vychová četnou rodinu.

Takových dívek odplouvá do Nové Francie každoročně více než stovka, celkový počet „náborové akce“ dosahuje necelých 800 od r. 1663 do r. 1673.

Původ osadníků: jedná se vesměs o obyvatelstvo městské, relativně vzdělané (alespoň z jedné třetiny alfabetizované, tedy vysoko nad tehdejší francouzským průměrem), zručné v řemeslech, avšak celkově chudé. Hlavními oblastmi náboru pro muže byla jednak Normandie (1/3; zvláště la Perche), později Poitou a okolí La Rochelle, u dívek spíše Paříž a okolí. V novém prostředí, kde se hlavní činností stává autarkní zemědělství, se tyto výhody rychle ztrácejí a ve druhé generaci je osadnická populace Nové Francie z 90% tvořena analfabety, zvláště když od r. 1627 byl takřka vyloučen vliv protestantismu, tedy i onen v protestantském prostředí pěstovaný kult Písma.

Organizace osadnictví přebírá již předtím užívaný systém „Compagnie des Cent Associés“, totiž francouzský feudální systém tzv. „**seigneuries**“, vycházející ze zásady „**nulle terre sans seigneur**“. Nejprve jsou šlechtickým zájemcům přidělena území, připadající pod jejich civilní správu a ochranu a tyto „seigneuries“ jsou dále rozčleněny na pozemky „**rotures**“ a rozprodány osadníkům „**censitaires**“. Ti pak platí svému pánovi daň (cca 15%) a církvi desátek. Nicméně v podmínkách těžkého koloniálního života je postavení osadníků nepoměrně volnější, nezávislejší než postavení sedláků ve Francii. Osadníci veškerý majetek považují za svůj, volně s ním nakládají, volně se stěhují. Nezřídka je titul „seigneur“ pouhou společenskou ozdobou bez jakéhokoli hospodářského efektu, neboť placení daní je velice liknavé a osadníci nerespektují ani takové zvyklosti jako povinnost mlít zrna v panském mlýně. Ostatně osadníci si neříkají ani „**censitaires**“, ani „**paysans**“, ale „**habitants**“ (tj. „vlastníci“). Toto slovo si podržela kanadská francouzština pro označení sedláka podnes a je odrazem hrdosti prvních osadníků.

Rozloha jednotlivých „rotures“ je obvykle 60 jiter - „**arpents**“ (tj. zhruba 20 ha hustého lesa). Je třeba klučit a žďářit, tak aby se lesní půda postupně namáhavou prací přeměnila v ornou půdu. Historička Louise Dechênová to popisuje takto: „*À sa mort, tente ans après avoir reçu la concession, l'habitant de la première génération possède 30 arpents de terre arable, une pièce de prairie, une grange, une étable, une maison un peu plus spacieuse, un chemin devant sa porte, des voisins, un banc à l'église. Sa vie a passé à défricher et à bâtir.*“

Po roce 1673 králova cílená kolonizační politika končí, proud osadníků ustává. R. 1681 Nová Francie čítá 10.000 obyvatel a tito jsou prarodiči všech současných frankofonních obyvatel Kanady. Růst osadnické populace je podivuhodně rychlý: 15.000 kolem r. 1700, 18.000 v r. 1713, 35.000 v r. 1730, 65.000 v době vítězství Angličanů r. 1760, téměř 7 milionů v současnosti.

V 17. až 19. století natalita dosahuje 50-65 promile, úmrtnost, včetně kojenecké, je poměrně nízká a na venkově, kde jsou zdravotní a potravinové podmínky lepší, je dokonce menší než ve městech. Plně 3/4 dětí se dožívají dospělosti (v Evropě to tehdy byla jen polovina). Přitom zemědělská produkce roste dvakrát rychleji než obyvatelstvo, ceny potravin po dvě století nepřetržitě klesají. Polovina dívek se vdává do 20 let, polovina rodin čítá více než deset dětí, vdovci a vdovy se většinou znovu žení a vdávají.

Důvod: **autarkní osadnické hospodářství** potřebuje hodně pracovních sil; čím je rodina silnější a početnější, tím větší má naději se prosadit, zbohatnout, zakoupit a zúrodnit další půdu. Při neexistenci zemědělského exportu a omezenosti městského odbytí, si musí zemědělská usedlost

vyrobit vše sama, počínaje potravinami až po nábytek, železné nástroje, košíkářské výrobky, často i látky a oděv. Tezaurizace je téměř nemožná, a pokud jsou nějaké úspory, jsou obvykle investovány do nákupu nové půdy. V naturálně orientovaném hospodářství je totiž jedinou zárukou přežití dostatek půdy a zdravých pracovních sil.

VII. Správa území Nové Francie

Území Nové Francie je začleněno do „domaine royal“, spadá tedy do přímé správy krále, respektive králových ministrů, především ministra námořnictví, do jehož kompetence patřila i správa kolonií.

Královská správa měla dva čelné představitele:

- „**gouverneur général**“: vrchní velitel armády, zástupce Francie ve vztahu k „cizině“, tedy vůči anglickým osadám v Americe a indiánským kmenům, nejvyšší představitel královské moci při nejrůznějších jednáních. Guvernéři byli vybíráni mezi nejvyšší šlechtou („noblesse d'épée“) království, nejprve ve Francii, později mezi šlechtou usazenou v Kanadě. Nejznámějším guvernérem byl bezpochyby energický **Louis Buade de Frontenac**, ve funkci 1672-1682 a 1689-1698, kdy v 76 letech umírá. Jeho významným nástupcem je **Philippe Rigaud de Vaudreuil** (1703-1725).

- „**intendant**“: podléhá mu běžná správa území, správa armádních financí, zásobování armády, civilní správa, ale i regulace hospodářské činnosti (jmenování „commis“, „garde-magasin“ pro obchod s kožešinami), správa fisku, cla, správa přístavu (jmenování „fonctionnaires du port“) a péče o veškeré dopravní cesty. Je vybírán z úřednické šlechty („noblesse de robe“). Jeho pravomoci se via facti rozšiřují a právě on se stává ústřední postavou života v kolonii. V 18. století vyniknou intendant **Hocquart** (kol. 1740-48), **François Bigot** (1748-60).

- „**Conseil souverain**“, později „**Conseil supérieur**“, jmenovaný z čelných představitelů Nové Francie (šlechta, duchovenstvo, armáda, notáblové), je nejprve poradní sbor guvernéra, později plní roli nejvyššího soudu, majícího pod sebou na místní úrovni místní královské soudy. Toto pojetí „parlement“, ryze soudní a francouzské, se podstatně liší od místních zastupitelských sborů anglických.

Církevní správa

Mezi prvními osídlenci byl původně poměr katolíků a hugenotů vyrovnaný, hugenoti však od počátku neměli nárok na zřízení samosprávy církevních záležitostí. Situace se mění královským dekretem z r. 1627, kdy je Nová Francie vyhrazena pouze katolíkům, hugenoti jsou pouze tolerováni, je jim upřeno právo konat svatby a církevní obřady. Nová Francie se stává doménou katolicismu, a to za velkého přispění misionářské činnosti nejprve františkánů, potom jezuitů (viz výše). Jejich působení se oslabuje až v průběhu irokézských válek a vyvrácením Huronie 1655.

Definitivně se náboženský život a hlavně církevní správa upevňují v r. 1674, kdy po desetiletém vyjednávání mezi Francií a Vatikánem je konečně zřízena **diecéze s biskupským sídlem v Quebecu**. Prvním biskupem se stává **François de Laval** (1623-1708), jeho neméně významným nástupcem byl **de Saint-Vallier**.

Farnost se stává postupně přirozeným střediskem veškerého života na venkově a místní faráři pak přirozenými místními autoritami, často mnohem důležitějšími, než státní správa. Církevní svátky určují rytmus venkovského života.

Navzdory podpoře ze strany krále a finančnímu zajištění vysoké církevní hierarchie je nábor kněží nedostatečný, polovina farností zůstává často neobsazena již proto, že farníci neplatí, nebo jen liknavě, desátky a faráři nemají z čeho žít. A to i v četných „seigneuries“, které dostává církev lénem, ať přímo do diecézní správy, nebo jako pozemky církevním řádům (uršulinky, sulpiciáni, jezuité, františkáni). 80% kněží je soustředěno ve farnostech městských, zatímco 70% obyvatel žije na venkově. Systém farností se dotvoří na celém území až v 1. třetině 19. století. Stanou se oporou vlivu církve ne francouzsko-kanadskou společnost až do poloviny 20. století.

Společnost Nové Francie

Podstatná část obyvatel žije ve městech, celá 1/3, tedy více než činí tehdejší evropský průměr. Kolem r. 1750 má Quebec 6.000 obyvatel, Montreal 4.000, ostatní města (Trois-Rivières, Fort Frontenac - budoucí Kingston, Louisbourg) ještě méně. Quebec má i některé kamenné stavby (katedrála, kláštery, špitál, správní budovy atd.), má již také opevnění.

Ve městech se soustřeďují hlavní společenské aktivity: žijí zde úředníci koloniální správy, jsou zde vojenské posádky, centra obchodu s kožešinami, ve městech žije koloniální šlechta. I markýz de Moncalm, jenž k životu v kolonii nijak nepřilnul, konstatuje, že v Quebecu lze žít „à la mode de Paris“. Zdá se, že život ve městech tedy představuje cosi nadstandardního, co se vymyká obecné úrovni ostatního obyvatelstva a co je zaštitěno (i finančně) vzdáleným královským dvorem.

To by dosvědčoval fakt, že se ve městech jen málo rozvíjí hospodářská činnost. Výjimkou je jen obchod s kožešinami a obchod vůbec a jen výjimečně výroba řemeslná, především loděnice (200 lodí mezi rokem 1720-1740), železářny (Forges Saint-Maurice poblíž Trois-Rivières).

Hlavní obchodní aktivity jsou přitom spravovány, řízeny a finančně zajišťovány z Francie. Obchodníci v Nové Francii slouží především jako prostředníci pro obchod evropský: vše, co se v Nové Francii prodává, je evropského původu, nikoli místního, a vše, co se nakupuje (kožešiny), je expedováno do Evropy. Důsledek: nízká akumulace kapitálu v kolonii, brzda rozvoje místní výroby, brzda rozvoje místního trhu i místního obchodu a v důsledku i zábrana pro vznik trhu se zemědělskými přebytky a přeměny zemědělství obživného na tržní.

Přesto i tak vzniká ve městech početná vrstva obchodníků, ti se stanou v následujícím, anglickém období, zárodkem hospodářského rozvoje Kanady. Toto měšťanstvo je přesto značně znevýhodněno v přístupu k různým funkcím v koloniální správě, či v armádě. Zde hlavní slovo stále patří šlechtě buď francouzské, nebo koloniální. Proto velká část měšťanů se snaží prorazit mezi šlechtu: sňatkem, povýšením do šlechtického stavu. Vrstva řemeslníků není příliš silná. Vedle toho žije ve městech zatím nepočtená chudina, služebnictvo (z poloviny buď sirotci, nebo děti chudiny) a také **otroci** - černoši a také Indiáni. Někdy jim připadne i taková funkce jako otroku Mathieu Léveillému, kterého do Quebecu přivedli, aby se stal katem.

Venkov s 65%-70% obyvatel se věnuje zemědělství. Až na výjimky v okolí měst, se jedná o zemědělství obživné, založené na práci celé rodiny. Venkov málo prodává, ale i málo kupuje, kapitalizace je nízká a zemědělstvím ani obchodem se zemědělskými výrobky zatím výrazně zbohatnout nelze. Navzdory tomu je život rolníků v Nové Francii méně tíživý než v Evropě. Tvrdá práce v těžkých podmínkách, nutnost spoléhat pouze sám na sebe a na vlastní rodinu vytváří jednak pocit samostatnosti a nezávislosti, jednak rodinné soudržnosti. Dle soudu jednoho důstojníka z r. 1752 „*les Canadiens de l'état commun sont indociles, entêtés et ne font rien qu'à leur fantaisie*“ a intendant Hocquart v téže době konstatuje, že „*les Canadiens n'ont pas l'air grossier et rustique de nos paysans de France et qu'ils ont une trop bonne opinion d'eux-mêmes, ce qui les empêche de réussir comme ils pourraient le faire*“.

Hospodářskou důležitost rodiny, potvrzují i statistiky: v 18. století jsou nové nákupy půdy, tedy i nové zemědělské osídlení ze 40% zajišťováno celými rodinami nad 10 let manželství. Zákup nové půdy byl kryt obvykle hypotékou na staré původní rodinné hospodářství, na němž dále hospodařil nejstarší, již oženěný syn a odtud, z již zavedeného hospodářství, podporoval vznik nové rodinné farmy. Tento rodinný charakter si zemědělství v provincii Quebec udrželo podnes.

Důležitou součástí koloniálního stylu byl život v předsunutých obchodních stanicích, vojenských předsunutých postech podél Velkých jezer, horního toku Mississippi a Ohia, kde se stýkali vojáci, civilní správci, obchodníci, ale i Indiáni a stále čtenější mesticové.

Umění

Kultura veskrze přichází z Francie, dovážejí se nejen knihy, ale často i předměty každodenní potřeby. Proto se místní umění vytváří jen pozvolna a hlavní zásluhu na tom má především církev a církevní instituce (vzdělání, objednávky řemeslníkům a umělcům).

Vzniká provinciální umění Nové Francie. Zmíňme se o řezbářích Jacquesovi Leblondovi de Latour a Françoisi-Noëlovi Levasseurovi, o malíři Claudu Françoisovi, řečeném „Frère Luc“, či zlatotepci Françoisovi Ranvoyzé. Všichni jsou představiteli baroka.

Z měšťanského baroka je odvozen typický kanadský koloniální styl v nábytkářství a domovním zařízení.

V Nové Francii se také pořádají divadelní představení, první z nich již v r. 1607 zásluhou Marca Lescarbota (1570-1642), který v Port-Royal inscenuje svou alegorickou hru *Le Théâtre de Neptune*.

Porovnání francouzského a anglického koloniálního systému v Americe

Po roce 1750 žije v Nové Anglii téměř 1 milion kolonistů, oproti necelým 70.000 v Nové Francii. Tento rozdíl je důsledkem nejen jiných přírodních podmínek, rozhodně příznivějších v jižněji položených oblastech anglických. Působil i způsob kolonizace a způsob správy koloniálního území.

Zdá se, že anglický merkantilismus a liberalismus se jevil jako daleko účinnější. Po stránce hospodářské vedl k vytvoření daleko organičtějšího a mnohotvárnějšího celku. Dovoluje, aby zisk zůstal v místě tvorby, kde se kumuluje kapitál, na který se napojuje řemeslná výroba a obchod, následně pak zemědělský trh. Takovéto území sice nepřináší tak velké zisky mateřské zemi, zato je schopno finanční samostatnosti a samostatného rozvoje.

To souvisí se situací politickou: liberální anglická správa vytvářela na územích kolonií reprezentativní orgány - místní parlamenty, jež měly zprvu funkci pouze kontrolní, především, co se týče financí, a mohly podávat stížnosti představiteli krále - guvernérovi a jím jmenované vládě. Vliv těchto místních volených shromáždění postupně vzrostl tak, že z jejich zástupců se vybíral poradní sbor guvernéra, jakási místní vláda.

Francouzské kolonie naopak byly spravovány a řízeny jednoznačně z evropského centra a totéž platilo o oblasti hospodářské. Výhoda takového systému tkví jednoznačně v tom, že silné evropské centrum mohlo skýtat výraznou ochranu (vojsko), bylo i záštitou hospodářské situace. Dovolovalo též řídit a plánovitě rozvíjet kolonizaci. Ve svém důsledku však spíše brzdilo a podvazovalo rozvoj kolonie. V Nové Francii se nikdy nevytvořil, ani nezůstal dostatečný zisk k tomu, aby se zde rozvinul soběstačný a bohatý hospodářský život. V údobích krize, jako jsou války, se pak takové koloniální území rychle stává finanční přítěží metropole. To byl případ Nové Francie. Zatímco Nová Anglie stačila bohatě zásobovat armádu anglickou téměř výhradně z vlastních zdrojů v potravinách, výzbroji i v mužích.

Francouzsko-irokézské války

Soužití Francouzů nebylo od dob Champlainových bez problémů a nájezdy **Konfederace pěti národů** neustaly úplně ani poté, kdy král do Nové Francie vyslal 1665 pravidelné vojsko („régiment Carignan-Salière“). Naopak využívají každé příležitosti, kdy stoupne napětí mezi Francií a Anglií - ta jim dodává zbraně. Taková situace nastává zejména po roce 1689, když Vilém III. a Ludvík XIV. si vyhlásí válku. 1689 je přepaden a zcela vypleněn Lachine, 1691 je ve Verchères zabito 100 kolonistů. Francie je jednak nucena posílit svou vojenskou přítomnost až na 1.400 mužů, jednak se Francouzi, především milice dobrovolníků („Compagnies franches de la Marine“), učí vést válku po způsobu Indiánů (přepady, drobná válka v prostředí rozsáhlých lesů). V tom nakonec dosáhnou jistého mistrovství, a tak je **1701 uzavřena s Konfederací smlouva o neutralitě**. Tato smlouva nebude nikdy porušena.

Francouzsko-anglické války

Až do druhé poloviny 17. století byly Anglie a Francie v amerických záležitostech spíše spojenci, mající stejného soupeře: Holanďany (Nieuw Amsterdam, později New York). Výjimkou je jen situace z r. 1628 (dobyťí Quebecu bratry Kerky). Teprve když **Angličané ovládnou holandskou Východoindickou společnost** a je založena **Společnost Hudsonovy zátoky**, se situace mění.

1689 je vyhlášena válka a Francouzi v Nové Francii čelí nejen Irokézům, ale i Angličanům. 1690 se anglické loďstvo znovu pokouší dobýt Quebec (sir William Phipps). Francouzi ovšem mají situaci pod kontrolou: 1686 **Pierre de Troyes** s vojáky a dobrovolníky z Montrealu (**Lemoine d'Iberville**) obsazuje všechny obchodní stanice Společnosti Hudsonovy zátoky a guvernér **Frontenac** (1689) podniká výpad do státu New York. **1697 je uzavřen mír** (a nedlouho nato - 1701 - i smlouva s Irokézy).

Další konflikt začíná hned vzápětí. **1702 propuká válka** o dědictví španělské (Guerre de succession d'Espagne) a Anglie vstupuje do protifrancouzské koalice. V Americe jsou síly vyrovnány, 1706-1709 Francouzi operují na New Foundlandu (Terre-Neuve), **Angličané se však zmocňují r. 1710 Acadie**. Rozhoduje se ovšem v Evropě, kde je Francie nucena uzavřít nepříliš výhodný **utrechtický mír (1713)**. Na jeho základě odstupuje dobytá území na New Foundlandu a při Jamesově zátocě a musí se zříci Acadie. Obdrží za to právo nadále volně využívat newfoundlandského pobřeží pro rybolov a při **ústí sv. Vavřince** (Cap Breton - Île Royale) založit vojenskou pevnost **Louisbourg**.

Utrechtický mír je pro Novou Francii významný tím, že nastoluje **období ničím nerušeného míru 1713-1744** a velkého rozvoje spojeného se jménem guvernéra **Vaudreuil** (1703-1725).

Osud Acadie

Centrem Acadie je Annapolis (Port-Royal). 2.000 obyvatel tohoto území se r. 1700, **jako první Francouzi**, stává **poddanými anglického krále**. Ten je zastoupen generálním guvernérem. Anglická správa je celkem tolerantní, kolonistům není vnucována anglikánská církev, **katoličtí kněží**, spadající pod **quebeckou diecézi** zůstávají ve svých farnostech, kolonisté jsou navíc **zbaveni daně**, kterou by jinak platili majiteli panství (seigneurie). K tomu se jim **otevírá trh Nové Anglie**. Nastává rychlý rozvoj. Kolem r. 1750 má tato oblast 10.000 obyvatel, téměř výlučně Francouze. Angličané požadují pouze neutralitu. Obyvatelé Acadie Angličany titulují „ces amis ennemis“. Acadie se stává součástí kolonie Nové Skotsko.

Situace se začíná měnit po roce 1744, kdy mezi Francouzi a Angličany začínají vznikat nové konflikty (nikoli však v Acadii). V předvečer **sedmileté války (1756-1763)** guvernér Nového Skotska plukovník **Charles Lawrence** požaduje od Acad'ánů přísahu věrnosti anglickému králi. Ti odmítají a Lawrence nařizuje deportaci. To je „**le grand dérangement**“. Vesnice po vesnici je 7.000 obyvatel naloděno a násilím přemístěno po celém pobřeží Nové Anglie, někteří jsou zavezeni do Louisiany, někteří repatriováni do Francie. Mnozí (700 v r. 1758) hynou cestou v bouřích, mnozí na následek hladomoru. Asi 2.000 se daří uniknout do lesů. Po skončení konfliktů se přesto mnozí pokoušejí o návrat do bývalých sídlišť, úrodné pozemky však mezitím již byly obsazeny anglickými kolonisty. Deportace Acad'ánů je to první tragická událost francouzsko-anglického konfliktu v Americe.

R. 1754 dochází ke konfliktům především v povodí Ohia (Fort Duquesne, dnes Pittsburg), kde Francouzi ovládají celou soustavu opevněných míst a brání anglickým kolonistům v dalším pronikání na západ. Proto také anglická vláda již následujícího r. přesunuje dva pluky regulérní armády, totéž činí strana francouzská a posílá do Nové Francie jednotky, poprvé od doby Ludvíka XIV., k posile námořních sil. Vojenské operace a bitva na jih od Champlainova jezera nemá vítěze.

1756 začíná v Evropě sedmiletá válka (1756-1763). Je to důsledek „aliančního zvratu“ („renversement des alliances“), který vyjednal cardinal de Bernis a potvrdil duc de Choiseul. Francie se angažuje především v Evropě, zatímco v Anglii se prosazuje po delších sporech nikoli koncepce

krále Jiřího II., nýbrž jeho ministra **Williama Pitta**, který chce, aby se Anglie soustředila na rozšiřování koloniálních území. Proto je ze 140.000 armády vyčleněno celých 20.000 pro operace v Severní Americe. Přitom má tato armáda v Nové Anglii spolehlivé operační zajištění (výzbroj, doprava, koně) a silné hospodářské zázemí. Proto není ani celá operace pro Anglii takovou zátěží. K tomu má Anglie i jasnou převahu na moři a může často blokovat přísun vojska a potravin z metropole do Nové Francie.

Francie svým způsobem sklízí důsledky své centralizované koloniální politiky, jež nepřipustila výraznější rozvoj Nové Francie. Ta je válkou a blokadou poměrně rychle vyčerpána, zima 1757-1758 je krutá a v Quebecu a v Montrealu je hlad. Novou Francii bude nutno zásobovat potravinami z Francie. Francouzům v Evropě přitom připadá, že „*la guerre enrichit le Canada*“, bohatnou však jen obchodníci zprostředkující zásobování, včetně intendanta Nové Francie Françoise Bigota (tomu pak bývá přičítáno, že zapříčinil porážku Francie; Bigot nebyl ovšem víc zkorumpovaný, než bylo v jeho době obvyklé).

Obranu Nové Francie vede **generální guvernér Pierre Rigaud de Vaudreuil (1755-1760)**, potomek známého guvernéra z počátku století. Je srostlý s kanadským prostředím a ve válce dává přednost taktice, v níž se osvědčila místní domobrana („*Compagnies franches de la Marine*“) a tato taktika slaví úspěch jistý úspěch 1756 a 1757. S armádními posilami však přichází do Nové Francie vrchní velitel markýz **de Montcalm**, který prosazuje evropskou taktiku pravidelných armád. To se stává osudným, zvláště když Francouzi disponují pouze 3.550 vojáky pravidelné armády, 2.500 sil námořnictva a 15.000 členy dobrovolných milic. Zatímco milice slaví úspěch, pravidelná armáda ztrácí pozici za pozicí: Louisbourg (1758), Fort Duquesne (1758).

1759 se **generál James Wolfe** odhodlává k operaci proti opevněnému Quebecu. V noci z 12. na 13.9. 1760 se mu podaří přes řeku s. Vavřince obratným manévrem proniknout na Abrahamovy pláne nad quebeckými hradbami. Tak donutí Montcalma k boji na otevřeném prostranství (jinak by byl Quebec zcela obklíčen). Oba generálové v bitvě padnou, ale francouzská strana je poražena.

Francouzi ovšem nevyklízejí ještě celé území a v boji pokračují až do roku 1760. Dokonce obléhají Quebec, kde jsou tentokrát uzavřeni Angličané. **O osudu Nové Francie rozhodne však až mírová pařížská smlouva z února 1763.** Zajímavá je reakce francouzského veřejného mínění ještě před podpisem smlouvy: většina, včetně špiček společnosti, považuje ztrátu „zamrzlého kousku země“ (Voltaire, *Candide*) za věc nehodnou většího zájmu.

VIII. Počátky britské nadvlády (1760-1791)

Pařížskou smlouvou z 10.2. 1763 se Francie vzdává Acadie, Bretonského mysu (Cap Breton), Nové Francie a evakuuje povodí Mississippi s výjimkou Nového Orléansu. Zato jí byly vráceny ostrovy Guadeloupe a Martinique a ponecháno právo rybolovu ve vodách New Foundlandu.

Nová Francie je v krátkém čase zbavena velké části své politické, hospodářské a kulturní elity, která obvykle volí repatriaci do Francie. Zůstává jen **církev** (asi 150 kněží), několik příslušníků **kanadské šlechty** (asi 150 rodin), **obchodníci**, dále pak všichni „**habitants**“, povětšinou obyvatelstvo venkova.

Co se situace v Americe týče, stojí **anglická vláda před dvěma problémy**:

1. Zda a jak hospodářsky využít amerických kolonií k nápravě vlastní hospodářské situace, značně zatížené sedmiletou válkou. Hlavní otázka je, zda zdanit a jak obchod s koloniemi. 1765 přijímá anglický parlament zákon o **kolkovném** a zároveň zákon, podle něhož mělo být **vojsko v koloniích udržováno z místních daní**. 1767 přijetí **Townshendových zákonů** uvaluje **přístavní clo** na dovoz čaje, cukru, barviv a jiného zboží do amerických přístavů.

Pro velký odpor kolonistů jsou tyto zákony postupně odvolány. Nicméně anglická vláda se snaží posílit svůj vliv v koloniích na úkor samosprávy: od 1772 jsou guvernéři placeni ze státní pokladny, nikoli z daní v koloniích, aby byla zajištěna jejich neodvislost na místní situaci. Finance pak vláda získává udělováním - za úhradu - obchodních monopolů (čaj) Východoindické společnosti.

Když bostonský přístav toto opatření nerespektuje, je uzavřen a kolonie Massachusetts je zbavena samosprávy.

1774 se koná **Kontinentální kongres ve Philadelphii**, jehož se účastní zástupci 13 kolonií, ale i zástupci nových anglických kolonistů v Kanadě. Přijatá rezoluce požaduje kontrolu daňové politiky a stanovuje bojkot jako formu odporu vůči britským příkazům. Pro koordinaci akcí byla ustavena **Kontinentální asociace** a provádění rezoluce měly kontrolovat **výbory bezpečnosti**. Schyluje se ke konfliktu, osadníci se ozbrojují: 1775 začíná **americká revoluce**, válka kolonií proti Anglii, po stránce organizační je zaštitěna **II. Kontinentálním kongresem** ve Philadelphii, jenž vytváří stálou armádu a do čela staví George Washingtona. 4.7.1776 je vyhlášena nezávislost a boje končí podepsáním **mírové smlouvy ve Versailles 3.9.1783**.

2. Jak v Kanadě začlenit francouzské, katolické obyvatelstvo do britského impéria, a to jak administrativně a právně, tak občansky. V první fázi přitom neklid v sousední Nové Anglii nutí k nanejvýš obezřetnému postupu, zvláště když od r. 1778 se Francie díky působení a vlivu Benjamina Franklina v Paříži stává spojencem amerických osadníků (spolu se Španělskem). Ve druhé fázi, hlavně po roce 1783, příliv proanglických kolonistů ze Spojených států („loyalistes“) radikálně mění složení obyvatelstva a tím i celou situaci.

1760-1764 Kanada pod vojenskou správou („Gouvernement militaire“)

Nejvyšší velitel anglických vojsk **generál Amherst** jmenuje do jednotlivých měst vojenské guvernéry, z nichž nutno citovat **Jamese Murrayho** (Quebec) a **Thomase Cagea** (Montreal).

Postup Anglie je opatrný a citlivý. Všichni vojenští guvernéři i jejich tajemníci **hovoří francouzsky**, v otázce církevní postupují tolerantně a katolickému kléru, jehož hlavou při neexistenci biskupa je **generální vikář Jean-Olivier Briand**, zachovávají jeho výsady. V platnosti je ponecháno **francouzské zákonodárství**, a to i při vojenských tribunálech, jimž přísluší trestní kauzy. V kauzách občanských působí místo „seigneurs“ jako smírčí soudci velitelé milic (Francouzi) a faráři.

Guvernéři pečují o zotavení hospodářství, zachovávají výrobu železa Saint-Maurice, chrání francouzské obchodníky, aby se monopolu obchodu s kožešinami nezmocnili nově přišedší Angličané a kolonisté z Nové Anglie. Krom toho vysoce oceňují hospodářské schopnosti francouzského obyvatelstva, jsou si vědomi, že pro nehostinnou Kanadu anglické osadníky, jež zvou, budou získávat jen s obtížemi.

Situace se postupně mění s **příchodem byt' nečetné**, přesto vlivné **vrstvy anglických a amerických obchodníků**, zvyklých na anglické právní zvyklosti, anglický konstitucionalismus a prosazujících postavení anglikánské státní církve. Jejich požadavky jsou podpořeny **královskou proklamací ze 7.10. 1763**, která oznamovala pro Kanadu brzký přechod na správu civilní a zavedení anglického správního systému („common law“).

1764-1774 Kanada pod anglickou civilní správou

V srpnu 1764 je **James Murray** jmenován guvernérem Kanady (bez Nového Skotska) a je mu uloženo, aby anglický správní systém zavedl. Z Westminsteru, kde sídlil anglický parlament, a z Londýna se situace však jevila mnohem jednodušeji, než to ukazovala bezprostřední zkušenost s kanadskými poměry. Proto se také Murray přiklání ke kompromisu a dopad jednotlivých článků královské proklamací pozměňuje ve prospěch francouzského obyvatelstva:

1. Sestavuje Radu („**Conseil**“ - vládní kabinet), ale tak, že její členové jsou vesměs příznivci frankofonních Kanad'anů. Zato **odmítá provést volby a ustanovit Shromáždění** („Assemblée“), kde by za stávajících zákonů (občanství, volební census) měla většinu hrstka nově přišedších anglických obchodníků.

2. Zavádí **anglický soudní systém**: pro trestní a některé občanské kauzy „Královský soudní dvůr“ („Cour du Banc du Roi“) a pro občanské spory „Soudní dvory“ („Cour des Plaids communs“),

ale vlastní autoritou prosadil, aby navzdory zvyklostem i platným zákonům byli **Franko-Kanaďané** připuštěni k soudnímu jednání v prvním případě **jako porotci** a v druhém případě **jako advokáti**. Zavedl anglické procesní zvyklosti, např. „habeas corpus“, ale zachoval některé prvky **legislativy francouzské, jako je instance odvolacího soudu**.

3. V náboženské oblasti se **anglikánská církev stává církví státní** („Église établie“), ale obratným diplomatickým jednáním se Murraymu podaří obsadit stolec quebeckého biskupa (Jean-Olivier Briand, biskup 1764-1784, Louis Mariauchau d’Esgly, koadjutor 1772, biskup 1784, první Kanaďan na biskupském stolci).

Murrayho politika naráží na silný odpor nově etablovaných Angličanů. Murray nakonec podává demisi a odchází. Avšak ani jeho následník **plukovník Guy Carleton**, byť mnohem více nakloněný anglickému obchodnímu živlu, zásadně nemění nastoupený politický trend. Pokud navrhuje změny soudního systému, vycházejí z přijetí principů francouzských zákonů doplněných o procesní institut „habeas corpus“ a o institut poroty. Carleton též několikrát zasahuje ve prospěch „habitants“ v případech, kdy byli soudně či administrativně poškozeni. Zlepšuje účinnost koloniální administrativy pozornějším výběrem úřednictva.

Nespokojenost anglické obchodní vrstvy stoupá, zvláště když jinde v Americe požívají všech výhod anglického liberálního koloniálního systému: to je případ 13 osad (budoucí USA), ale od r. **1758 i Nového Skotska, kde jsou guvernér a jeho Rada kontrolováni voleným Shromážděním.** Kanaďští Angličané za této situace odmítají platit daně a uvádějí koloniální vládu do značných těžkostí. V té době také vzrůstá celkové napětí mezi americkými osadami a Anglií a anglická vláda má zájem na tom, aby situace zůstala klidná

Quebec Act - Acte de Québec - 1774-1791 (Zákon o Quebecu)

Tato ústavní úprava poměrů byla **vyhlášena Guy Carletonem se souhlasem anglické vlády**. Mířila především k úpravě vnitřních poměrů v Kanadě, ale měla i aspekty jiné, vedené především ohledem na vývoj v Nové Anglii (viz aspekt teritoriální).

1. **Úprava teritoria Quebecu:** správní území bylo rozšířeno na povodí Ohia a Mississippi, aby se zabránilo rozšiřování „squatterů“, tedy svévolných záborů půdy, za Alleghany. Jednalo se o zřejmou reakci na vývoj v Nové Anglii a o snahu udržet pod kontrolou, a to přímou, bez dohledu jakéhokoli voleného orgánu, co největší díl Ameriky.

2. **Exekutiva** je v rukou guvernéra jmenovaného králem. Guvernérovi pomáhá **Rada** („Conseil“), jejichž **17 až 22 členů jmenuje Koruna**. Zároveň je **zrušeno nařízení**, jímž se z veřejných funkcí (Rada, státní správa) **vylučovali katolíci**. To znamená, že jak do státní správy, tak do Rady jsou jmenováni i Franko-Kanaďané: z 22 členů Rady je 7 katolíků a 17 členů je příznivě nakloněno francouzsko-kanadské straně, pouze jediný člen představuje anglickou obchodnickou vrstvu.

Protože tato Rada neměla reprezentativní charakter voleného orgánu, neměla žádné pravomoci v oblasti finanční (daně) a bez králova svolení nemohla ani přijímat podstatná rozhodnutí v oblasti náboženské, ani v zákonodárství týkajícím se těžších zločinů.

3. **V náboženské oblasti** dochází k zrovnoprávnění **katolíků**. Katolické církvi je přiznáno právo vybírat desátek. To jí zaručuje finanční zdroje. Státní církvi je ovšem církev anglikánská („Église établie“) a pro příjmy anglikánské církve je vytvořena pozemková rezerva o rozloze 1/7 dosud nekolonizovaných území.

4. **V soudnictví** se stanovuje **dvojitý zdroj práva**. Pro trestní právo platí model anglický, v občanském právu platí model francouzský. Je ovšem také vyhlášeno, že k postupnému zavedení anglického právního systému dojde.

Tato situace rozhořčuje vlivnou anglickou obchodní vrstvu, jejíž zástupci se v té době také účastní I. Kontinentálního kongresu ve Philadelphii. Vzbouřivší se američtí kolonisté také Kanadu

zahrnují do svých plánů na odtržení od Anglie. V tom mají paradoxně též podporu velké části kanadských „habitants“, kteří nelibě nesou znovuzavedení jednak desátku, jednak francouzské občanské judikatury, jež vrací pravomoci místním šlechticům „seigneurs“.

Spolehlivými spojenci Angličanů jsou hlavně katolická církev a bývalé francouzské koloniální elity. Ani stanovisko kanadských Angličanů není nijak radikální, neboť obchodní i jiné zájmy (kožešiny), je spojují přece jenom více s Evropou a Anglií než s kauzou Nové Anglie.

Proto **vojenské tažení Američanů do Kanady nemá trvalého úspěchu.** Když se jim nepodaří dobýt město Quebec, jsou vypuzeni z Montrealu a r. 1776 se z Kanady definitivně. Americká přítomnost také radikálně mění postoj „habitants“, kteří byli zpočátku některým demokratickým principům Američanů nakloněni. Přímý kontakt obyvatelstvo přesvědčil, že tradice, víra i způsob života jsou natolik rozdílné, že delší soužití s Američany by bylo nemyslitelné. Ke konfliktu na americkém kontinentě se kanadští Francouzi stávají indiferentní. Guy Carleton to vystihuje slovy: „*Il n'y a rien à craindre de leur part en période de prospérité, et rien à en attendre dans les moments de détresse.*“

Výsledky americké revoluce však budou na dějiny Kanady mít hluboký vliv, neboť americká revoluce byla vlastně občanskou válkou a měla nejen své vítěze, ale i své poražené, kterým byl ve většině případů majetek zkonfiskován. Většina uprchlíků, zvaných „**United Empire Loyalists**“ se snaží uchytit v severních územích: 30.000 kolonistů přichází po roce 1783 do Nového Skotska, 20.000 na území Quebecu.

Na anglickém území Nového Skotska usazování nových osadníků probíhá poměrně dobře a hlavním problémem se zdá být omezená úživnost území. Na žádost osadníků v oblasti Nového Brunšviku, kteří měli za to, že správní centrum Halifax je příliš vzdálené, bylo území **Nového Skotska správně rozděleno na New Scotia (Nouvelle-Écosse) a New Brunswick (Nouveau-Brunswick).**

V údolí řeky svatého Vavřince však angličtí kolonisté narazili na nedůtklivost francouzských starousedlíků, kteří se semkli, aby zabránili nově příchozím v nákupu či jinému získání půdy. Proto se hlavní oblastí nových „township“ stávají dosud nekolonizované oblasti za řekou Outtaoui - Ottawa, především v okolí Niagary a **Yorku**, budoucího Toronta.

Tato radikální změna populačních poměrů měla dva důsledky. Tím prvním bylo semknutí francouzsky mluvících Kanadů kolem principů vyhlášených v **Zákoně o Quebecu** (Quebec Act - Acte de Québec), neboť v jim zaručovaly jistá práva i při zachování anglické nadvlády.

Druhým důsledkem bylo **zesílení tlaku anglofonního obyvatelstva,** které bylo zvyklé na anglický správní a soudní systém a které požadovalo zavedení obvyklých svobod a volbu **Shromáždění - poslanecké sněmovny.** Angličanům se zdálo absurdní podrobovat se **francouzským zákonům,** a to hlavně v citlivé otázce **agrárních zákonů,** zvláště když v Kanadě ještě nedávno zvítězili oni. Guvernér, ani jeho Rada také nemohli ignorovat, jako tomu bylo v minulosti, hlasy anglofonního obyvatelstva, jehož počet neustále sílil.

IX. Ústava z roku 1791 a vývoj do roku 1837

Bylo nutno přijmout reformní opatření a sir Guy Carleton, nově obdrživší titul **Lord Dorchester,** vyhláší r. 1791 „**Ústavní zákon**“ („**Constitutional Act**“ – „**Acte Constitutionnel**“). Znamená udělení ústavních svobod a vytvoření voleného shromáždění, a to v situaci oddělení Franko-Kanadů od Anglo-Kanadů rozdělením území na Horní a Dolní Kanadu (Haut-Canada, Bas-Canada).

Nová úprava také dbá na to, aby se neopakovala situace ze 13 amerických kolonií, jejichž secesi posuzují Angličané jako příliš překotný vývoj demokratických tendencí. Tomu chtějí čelit jednak opatřením ústavním - t.j. **ustavením nevolené, ale králem a guvernérem jmenované horní komory - Legislativní rady** („Conseil législatif“), dále pak opatřeními rázu spíše sociálního, jejichž cílem je **vytvoření vrstvy místní pozemkové a obchodní aristokracie** jako zdroj loajálních

administrativních kádrů koloniální správy.

Kanada je tedy rozdělena na **Horní** a **Dolní**. Sídlo hlavního guvernéra „gouverneur général“ je Quebec (Lord Dorchester, tedy Guy Carleton). Quebec také zůstává sídlem viceguvernéra („lieutenant-gouverneur“, jímž je zpočátku „major général“ **A. Clarke**), zatímco viceguvernéř Horní Kanady („lieutenant-colonel“ **J.G. Simcoe**) sídlí nejprve v Newarku, pak v Yorku, nyní Torontu.

V každé části je voleno **Shromáždění („Assemblée“)**, o 16 poslancích v Horní a 50 poslancích v Dolní Kanadě, a to na 4 roky. Volit mohl každý britský poddaný (pouze muži) nad 21 let, jehož roční příjem přesahoval 40 šilinků na venkově nebo 5 liber ve městě. Hlasovat mohli i ženy voličů, Indiáni a Židé. Zákony odhlasované v těchto Shromážděních musely být schváleny **Legislativními radami („Conseil législatif“)**, jejichž členové, jak bylo řečeno, byli jmenováni králem či guvernérem. V každé části si pak viceguvernéř jmenoval vlastní **Výkonnou radu („Conseil exécutif“)**, vlastní vládu, obvykle v souladu s názorem Shromáždění. Statut státní anglikánské **církev**e, ani katolické církve se jinak podstatně nezměnil.

Ústavní zákon se stává východiskem k **uspořádání Kanady na dalších 50 let**. Přitom dalších kanadských provincií - Nového Skotska, Nového Brunšviku a New Foundlandu - se netýká.

Charakteristiky a cíle nového státního uspořádání

1. Respekt **demokratických principů**, avšak při zachování **silné exekutivy**, která, chtěla-li, nemusela na názor voleného Shromáždění brát ohled. Exekutiva, tj. hlavní guvernéř a viceguvernéři jsou jmenováni králem a sami si určují, kdo bude členem horní komory parlamentu - Legislativní rady. Exekutiva tak do značné míry může kontrolovat legislativní moc. Exekutiva má i rozsáhlé pravomoci vlastní, především v otázce jmenování jednotlivých úředníků a správců.

2. Neskrývaným **cílem** anglické vlády je vytvořit v Kanadě **vrstvu majetné podnikatelské a úřednické „gentry“** (oligarchie), jež by se stala stálou oporou konzervativního režimu. To se také podaří: v Horní Kanadě se této vrstvě říká „**Family Compact**“ a v Dolní Kanadě „**Administration Party**“ – „**Parti bureaucrate**“. Tato oligarchie se postupně stává terčem kritiky a zdrojem politického a sociálního napětí mezi vládou a radikálně smýšlejícími středními a nižšími vrstvami. Vývoj po roce 1840 bude směřovat k další demokratizaci.

3. Důsledné oddělení francouzsky mluvící části, čítající 220.000 obyvatel, od části anglofonní, početně slabší – o 80.000 obyvatel, je **ochranou části anglofonní**, která by při uplatnění jednotnosti a poměrného zastoupení se silným parlamentem vedla k nadvládě frankofonních Kanadánů.

V téže době - a až do r. 1867 - **Nový Brunšvik a Nové Skotsko tvoří samostatné Přímořské provincie** („Provinces Maritimes“).

Důležitou úlohu budou v dalším demografickém vývoji hrát od r. 1820 a pak 1840 a až do konce století **irští přistěhovalci**. Jako katolíci jsou přijatelní pro katolické Franko- Kanadány, ale zároveň posilují anglofonní živel. Postupně dochází mezi Franko-Kanadány a Anglo-Kanadány k rovnováze (kol. 1840), později anglofonní živel zcela převáží. Není náhoda, že k dalším ústavním a správním reformám dojde po tomto datu, kdy se počty obyvatel vyrovnávají.

Zřízení z r. 1791 po nějakou dobu uklidnilo situaci a uspokojovalo jak stranu anglickou v Horní Kanadě, tak francouzskou v Kanadě Dolní. Postupně však, tak jak se tvořila ona do sebe uzavřená a rodinnými svazky, obchodními zájmy a administrativními funkcemi propojená vrstva, jež zcela ovládla všechna klíčová postavení, začíná sílit rozpor mezi volenými Shromážděními, kde hlavní hlas patří radikálům, popřípadě francouzsko-kanadským „národovcům“ – „vlastencům“ („Patriotes“), a onou oligarchií (Family Compact, Administration Party – Parti bureaucrate).

V anglické části působil silný vliv nepochybně demokratičtějšího režimu Spojených států, odkud mnozí nově příchozí pocházeli. Radikálnější smýšlení měli i noví přistěhovalci z Britských ostrovů, povětšinou chudí, a v Británii proto zbavení volebního práva. Jejich počet roste tak, jak roste počet obyvatel Horní Kanady: z 80.000 v r. 1815 na 210.000 v r. 1830 a na 350.000 kolem r. 1840. V čele „**Reform Party**“ stáli od r. 1820 význační politici jako **William Lyon Mackenzie**, původem

Skot a přesvědčením republikán, nebo umírnění **William a Robert Baldwinovi**. Konzervativnímu „Family Compact“, posílenému po roce 1815 mimo jiné příchodem vysloužilých důstojníků z napoleonských válek, hrdinů od Waterloo, stál v čele anglikánský **biskup John Strachan**. Jím založená a pod náboženským vlivem stojící univerzita v Torontu se stává jakousi školou administrativních kádrů kolonie.

Novinář **Mackenzie** (*Colonial Advocate, The Constitution*) nemilosrdně kritizuje oligarchickou vládu toryů a v **prosinci 1837** – po příkladu ozbrojeného povstání v Dolní Kanadě - **se situace vyhrocuje v bouři**, kdy obyvatelstvo pochoduje na Kingston. Rebelie je rychle potlačena, Mackenzie prchá do Spojených států. Anglická vláda však v událostech vidí analogie s revolucí americkou a uvědomuje si nutnost reform.

Ve **frankofonní Dolní Kanadě** se situace vyhrocuje podobně, komplikuje se navíc aspektem národnostním. Pokud se viceguvernér opíral v „Conseil législatif“ a „Conseil exécutif“ o francouzskou šlechtu a církev, vládl soulad. Po roce 1800 však jsou systémem nových nominací francouzsko-kanadští aristokrati v Radách postupně nahrazováni aristokracií anglickou. **Liberální Franko-Kanad'ané přecházejí do opozice**, ať v novinách - *Le Canadien*, nebo ve Shromáždění, kde hrál významnou úlohu od r. 1815 **Louis-Joseph Papineau** jako jeho mluvčí.

Na politické úrovni tak dochází ke **spojenectví mezi anglickými liberály a liberálními Franko-Kanad'anými**. Obě strany se shodují na požadavku reprezentativního zastoupení a nutnosti podřídit vládu přímé odpovědnosti před voleným shromážděním. Když 1834 Papineau formuluje a dává ve Shromáždění odhlasovat soupis 82 požadavků vůči britské vládě, podporují ho i umírnění Anglo-Kanad'ané. Neústupnost anglické vlády na jedné straně a Papineauův radikalismus a jistý antiklerikalismus na straně druhé, vede k vyostření situace i k tomu, že jak katolická církev, tak umírnění Anglo-Kanad'ané se od něho odvracejí. **Po vzpouřích r. 1837** (ta první, při doplňovacích volbách r. 1832 skončila jako „massacre de Montréal“) musí i **Papineau** opustit Kanadu a utéci jako Mackenzie do Spojených států a později do Francie. Vzpouřa doznívá ještě r. 1838, kdy byla na území Quebecu krátkodobě vyhlášena republika. 12 Vlastenců bylo odsouzeno a popraveno oběšením, 58 jich bylo deportováno do Austrálie, další museli hledat útočiště ve Spojených státech a v Evropě.

Po událostech r. 1837 pozastavuje anglická vláda platnou ústavu a jmenuje lorda **Johna George Lambtona Durhama** „commissaire et gouverneur général de l'Amérique du Nord Britannique“. Jeho působení je krátké - **28.5.-1.11.1838**, avšak jeho více než dvoustránková *Zpráva o záležitostech Britské Severní Ameriky (Report on the Affairs of British North America, 1839)* má na další vývoj zásadní vliv. Odtud vede cesta k reformám r. 1840.

Pro vývoj vnějších vztahů britských kolonií v Severní Americe má velkou důležitost vývin vztahů mezi Anglií a Spojenými státy. Ty se nevzdaly myšlenky na vytvoření jediné velké Unie zahrnující Kanadu. R. 1803 prodává Napoleon Spojeným státům za 80 milionů franků Louisianu, a když je Anglie v Evropě vázána kontinentální blokádou a válkou s Napoleonem, vyhlašují Anglii válku (1812-14). Je to zároveň jedna z posledních válek „o kožešiny“. Spojenci Angličanů jsou v tomto konfliktu Indiáni a je to jejich poslední velké válečné vystoupení na severovýchodě kontinentu (Tecumseh). Američané také počítají se sympatiemi Franko-Kanad'anů, ale ti zůstávají zcela loajální. Američané jsou poraženi a mírem v Gentu je obnoven status quo ante. R. 1818 je pak dohodnuta jako budoucí hranice - až po Skalisté hory - 49. rovnoběžka: „*la route des fourrures reste sur le territoire canadien*“.

Kulturní život

Hospodářský vzestup kolonie podpořený přílivem nových kolonistů se odrazil v rozvoji jednotlivých umění. Spolu s anglickými umělci, zejména malíři a rytci, přichází i preromantický a romantický cit pro krásy kanadské krajiny, jak ukazují krajinomalby George Heriota, Jamese Pattisona Cockburna či George Russella Dartnella. Z Franko-Kanad'anů vynikne Joseph Légaré,

který se podobně jako Antoine Plamondon věnuje portrétům a zejména církevní malbě. Zde se zase více uplatňuje klasicistní estetika. Mezi přední portrétisty se řadí William Berczy a Louis Dulongpré.

Rozdílná estetická tradice ovlivňuje dvojkolejnost dobové architektury. Francouzsko-kanadští stavitelé zůstávají dosud spjati s francouzským klasicismem, jak dokládají církevní stavby Josepha Robillarda, Françoise Baillargéa a jeho syna Thomase, zatímco Anglo-Kanadčané preferují anglický neoklasicismus a neogotiku, reprezentované anglikánskou katedrálou Williama Halla a Wiliama Roba v Quebecu a katolickou katedrálou Panny Marie Ira Jamese O'Donnella v Montrealu. V civilní architektuře pak zcela převládá anglický vkus, a to i u francouzsko-kanadských stavitelů jako Louis Charland nebo François-Xavier Daveluy.

Hudební dění je spojeno se vznikem prvních hudebních těles, například komorního orchestru soudce Jonathana Sewella či orchestrů založených Frederickem Glackemeyerem, Marie-Hipolytem-Antoine Dessanem a skladatelem Charlesem Sauvageauem. Z původní tvorby lze vyzvednout folkórní píseň a dobově aktuální písně určené pro spolková shromáždění nebo volební shromáždění, které později ve sbírce *Kanadských lidových písní (Chansons populaires du Canada, 1865)* shromáždí Frédéric-Ernest-Amédée Gagnon.

Pro rozvoj literatury má v tomto období význam publicistika (*Le Canadien, La Minerve*), v jejímž rámci se rodí beletrie. Teprve ve 30. letech 19. je vydána první samostatná básnická sbírka (Michel Bibaud, *Épîtres, satires, chansons, épigrammes et autres vers, 1830*) a první romány (Philippe-Ignace-François Aubert de Gaspé mladší, *L'Influence d'un livre, 1837*; François-Réal Angers, *Les Révélations du crime ou Cambray et ses complices, 1837*).

X. Zákon o Sjednocené Kanadě a vývoj k vytvoření Kanadské konfederace (1840-1867)

Návrhy lorda Durhama nebyly inspirovány jen jeho demokratickým přesvědčením a tím, že v politické koncepci následoval liberální názory **Jeremyho Benthama** (*Emancipate your colonies, 1789*), jež ve svém důsledku vedly k vytvoření Britského Commonwealthu.

V Kanadě se kolem r. 1830 již vyrovnaly počty frankofonního a anglofonního obyvatelstva. Příliv především irských a skotských osadníků usnadňoval i nově se rozvíjející **obchod se stavebním dřívím**, jenž v kanadském obchodě po roce 1830 nahrazuje zcela obchod s kožešinami. Lodě vyvážející stavební dříví do Evropy přivázely na zpáteční cestě – za levné ceny – nové zemědělské osadníky. Bylo lze očekávat, že jejich počet při probíhající anglické průmyslové revoluci a koncentraci půdy v Británii nadále výrazně poroste.

Myšlenka na asimilaci Franko-Kanadčanů byla tedy v anglických úvahách přítomna, zvláště když jejich kulturní a intelektuální zázemí bylo tak slabé, že je Durham mohl považovat za „*people with no history and no literature*“. V novém státním celku také francouzština, alespoň zpočátku nebyla státním jazykem.

Union Act (Acte d'Union) odhlasoval britský parlament v červenci 1840. Obě provincie byly spojeny v jeden celek. V čele exekutivy stál guvernér jmenovaný králem a jím vybraná **Výkonná rada („Conseil Exécutif“)**. Legislativní moc se dělila mezi volenou dolní komoru - **Shromáždění („Assemblée“)** a jmenovanou **Legislativní radu („Conseil Législatif“)**, nominace však již měly vycházet výhradně z iniciativy kanadského guvernéra, vlády a Shromáždění. Exekutiva se také měla plně stát **zodpovědnou Shromáždění** a pravomoci guvernéra měl postupně převzít **ministrský předseda**, zatímco guvernér zůstane pouze představitelem britské moci a zástupcem krále.

V srpnu 1840 byl guvernérem jmenován **Charles Poulett Thomson, lord Sydenham**. Jeho úkol byl nelehký:

1. Připravit přechod na nový konstituční systém, vytvořit vhodné politické klima, a to i co do státního a ke vzájemné spolupráci (i anglo-francouzské) ochotných politických stran.

2. Vytvořit jednotné právní a správní prostředí v dosud odlišných částech (viz „tenures seigneuriales“ a francouzské zákony v Dolní Kanadě).

3. Legislativní práci podnítit modernizaci země (sekularizace, liberalizace, laicizace).

Pro svou práci měl Sydenham oporu v nové politice anglické vlády, zejména v „Colonial Secretary“, lordu Johnu Russellovi. Nově zvolený parlament se schází v červnu 1841 v Kingstonu. Sydenham rozvážně vybírá členy své Výkonné rady mezi umírněnými představiteli jak reformního, tak konzervativního hnutí, z nichž se tak vytváří pozdější zodpovědná státotvorná politická vrstva. Nepodařilo se mu však ke spolupráci získat frankofonní představitele. Stále také podržuje pro guvernéra silné pravomoci a dostává se do konfliktu s parlamentem v otázce ústavní odpovědnosti ministrů.

Teprve **sir Charles Bagot**, který Sydenhama vystřídá (1842-43) si ke spolupráci získává umírněné frankofonní „Vlastence“-liberály. V jeho Výkonné radě tak spolupracují reformátoři **Robert Baldwin** a **Louis-Hippolyte Lafontaine**.

Přechod k reprezentativní exekutivě („gouvernement responsable“) je však až dílem **guvernéra Lorda Elgina**, Durhama zete (1847-54). Elgin je státníkem velkého formátu, který dokáže respektovat své politické odpůrce. Do vlády navrhuje i z exilu navrátilšího se Papineaua a ustoupí až před odporem představitelů nejsilnější politické strany. Ač sám konzervativce - tory, respektuje výsledky voleb a svěruje vládu i dvojici proreformních whigů Baldwinovi a Lafontainovi. Výkonné radě sice předsedá, ale skutečnou moc, máje v tom podporu ministra kolonií earla Greye, od r. 1848 přenáší na ministerské předsedy: zprvu reformátory **Baldwina, Lafontaine**, od r. 1851 a hlavně 1854 na koalici konzervativců a umírněných liberálů **Mac Nab - Morin**.

Elgin je poslední velký kanadský guvernér, jeho nástupci budou hrát již jen reprezentativní roli a v čele politického života se budou střídat především představitelé dvou hlavních politických stran **konzervativců a liberálů: Allan Napier Mac Nab, John Macdonald, Augustin-Norbert Morin, Étienne-Pascal Taché, George-Étienne Cartier**. Vedle těchto silných státotvorných stran se v Kanadě objevují i krajní politické směry: v anglofonní části to jsou antiklerikální a protifranko-kanadští „**Clear Grits**“ („muži čistého zrna, charakteru“; **George Brown**), ve frankofonní Dolní Kanadě nacionalističtí a proamericky republikánští „**rouges**“ (**Papineau**).

Úspěch celé reformy je podpořen celkovým hospodářským rozvojem a vzrůstem blahobytu. Nutno zdůraznit významnou **legislativní práci celého tohoto období**, v němž se kladou základy pro budoucí státní jednotu Kanady.

1. Vytvoření jednotného rámce pro držbu půdy. Zrušení „tenures seigneuriales“ i „půdního fondu anglikánské církve“ („réserves du clergé“). Přechod na princip záboru volné půdy vytváří základ pro zemědělskou kolonizaci prerie.

2. Zrovnoprávnění francouzštiny (1848), uzákonění principu paritního počtu křesel ve Shromáždění.

3. Zákony o místní samosprávě a jejím financování.

4. Vytvoření školství nezávislého na církvích, vymanění Torontské univerzity z vlivu anglikánské církve. Odluka církve od státu (1854). V Quebecu si ovšem katolická církev podržela kontrolu nad všemi stupni škol. 1852 byla založena v Quebecu Lavalova univerzita stojící pod jejím vlivem.

5. Zákony hospodářské: zavedení nové měny - **kanadského dolaru (1853)**, uzavření obchodní smlouvy se Spojenými státy, zákony podporující výstavbu železnic. Ty se z 200 mil v r. 1853 rozšiřují na 1.800 mil v r. 1859.

6. Přeměna Legislativní rady ve volený orgán (1856).

Vnější vztahy

Ekonomický i politický tlak Spojených států a posílení liberálních ekonomických opatření anglické vlády (Robert Peel) vytvořil v Kanadě kolem r. 1850 požadavek na připojení ke Spojeným státům. Za této situace však zůstávají i reformisté Balwin a Lafontaine lojální vůči svému politickému protivníkovi Lordu Elginovi a secesionistické hnutí potlačují. Dochází k dohodě: v souvislosti s **obchodní smlouvou s USA o reciprocitě** Kanada opouští měnovou oblast anglické libry a vytvořením **kanadského dolaru** se přibližuje k USA.

R. 1846 je dosaženo rovněž **kompromisu týkajícího se hranice s USA**: hranice po 49. stupni (smlouva z 1818) je prodloužena přes Skalisté hory až k Pacifiku, kde Vancouverský poloostrov navíc připadá Kanadě. Na tom nic nemění ani fakt, že 1867 prodává car Alexandr II. Aljašku Spojeným státům za 7.2 milionu dolarů. Situace se poněkud komplikuje za války Severu proti Jihu (1861-64), kdy Kanadáné sympatizují s Jihem. Proto americká vláda ruší obchodní smlouvu (1864), avšak s mírem v USA dochází i k urovnání této rozepře.

XI. British North America Act 1867 (Acte de l'Amérique du Nord Britannique)

Přistěhovalectví a prudký nárůst obyvatelstva (z 2,4 milionu na 3,2 milionu mezi 1851 a 1861) vede k převaze anglofonního živlu, který tak začíná být platnými zákony v parlamentu znevýhodněn (polovina míst pro Franko-Kanadány). Roste radikalismus strany Clear Grits George Browna bouřícího se vůči nadvládě „klerikálního východu“, tedy Franko-Kanadánů. Ve volbách 1857 získávají anglofonní radikálové několik poslaneckých křesel.

Krom toho daný ústavní model neumožňuje do jednoho státního celku začlenit Přímořské provincie, ani případné provincie další. Přitom právě přičlenění bohatého západu, kam již směřovaly nové železniční tratě za Spojených států bylo nutno obsadit ještě dříve, než budou získány pro přičlenění k USA. Toto nebezpečí sílí po vytvoření železničního spojení střední Kanady s povodím Mississippi.

Druží se k tomu i moment ekonomický: po skončení krymské války (1857) se Evropě otevírá obchod s ruským obilím a v Kanadě nastává období recese, posílené situací v USA (válka a snížený odbyt, vypovězení reciproční obchodní smlouvy). Je nutno hledat nové trhy a rozšířit hospodářskou zónu.

R. 1862 se Shromáždění zasedající v Quebecu zabývá otázkou vytvoření federace zahrnující celý nynější kanadský prostor, a to především z hlediska jednotné železniční sítě, obchodu a též politického uspořádání.

Avšak až od r. 1864 se k tomuto projektu radikálů (Brown) připojují konzervativci (John A. Macdonald) a liberálové a projekt získává většinu. Je ovšem nutno získat i Přímořské provincie, vytvořit pocit spolupatřičnosti, dosud zcela chybějící. Proto se zástupci Horní a Dolní Kanady (McGee, Sandford Fleming) vydávají do Charlottetownu. Téhož roku v září se v Quebecu za předsednictví sira Étienna Tachého schází konference, jež má založení federace projednat. Příklad nedávné občanské války v USA působí pozitivně: federální pravomoci jsou posíleny dle modelu vlády Britského impéria (výběr federální daně svěřen federální vládě, právo federální vlády zrušit zákony provincií, jež by byly s federálními v rozporu).

Závěry Quebecké konference byly předneseny kanadskými zástupci britským kolegům na konferenci v Londýně v prosinci 1866. 28. března 1867 Westminsterský parlament odhlasoval **British North America Act (Acte de l'Amérique du Nord Britannique)**. To je ústavní počátek Kanadské konfederace (**La Confédération Canadienne, Dominion of Canada**).¹

1. **Území**: do jednoho celku se spojily provincie Ontario, Quebec, Nový Brunšvik a Nové

¹ Dle názvu je Kanada konfederace, avšak ústavním uspořádáním federace. Termíny „konfederální“ i „federální“ se vyskytují *promiscue*. Termín „konfederace“ a odvozeniny zde budeme užívat pro označení státu, termín „federace a odvozeniny“ pro označení vlády a vládních orgánů.

Skotsko. Ústava však nevyklučovala připojení dalších provincií. R. 1869 kanadská vláda odkoupila od Společnosti Hudsonovy zátoky veškerá území na západě a severozápadě, kde později vznikly provincie Manitoba (1870), Alberta a Saskatchewan (1905), 1871 přistoupila ke konfederaci Britská Kolumbie a 1873 Ostrov prince Edwarda. Na bývalých územích Společnosti Hudsonovy zátoky musela vláda čelit povstání frankofonních mesticů (Louis-David Riel), připravených o výhody svého postavení. Přistoupila též k vytýčení indiánských rezervací. Jednotu Kanady dovršilo postavení první transkontinentální železnice 1884-1885.

2. **Uspořádání.** V čele státu stojí guvernér, jmenovaný britskou korunou na 5 let. Federální vláda („Conseil Privé“ – „Privy Council of Canada“), vedená ministerským předsedou, je odpovědná dvoukomorovému Parlamentu. Ten je tvořen volenou Dolní komorou („Chambre Basse“) a Horní komorou („Chambre Haute“) - Senátem („Sénat“), kam byli senátoři doživotně jmenováni britskou korunou na návrh guvernéra a kanadské vlády. V čele provincií stojí jmenovaný „lieutenant-gouverneur“. Každá provincie má svou vládu odpovědnou provinčnímu parlamentu. S výjimkou Quebecu je to parlament jednokomorový. Konfederace má **vnitřní autonomii**, tzn., že zahraniční politiku určuje britská Koruna. Právě postupné probíjení mezinárodní samostatnosti bude znakem kanadské politiky od konce 19. století. Ve vnitřním uspořádání platí legislativní nadřazenost federální vlády a parlamentu. Federální vláda stanovuje a vybírá daně. V jednotném fiskálním systému jsou některé daně federální, některé provinční. Guvernér má také právo veta na dobu jednoho roku vůči novým provinčním zákonům a opatřením, které jsou v rozporu se zájmy Konfederace. Ostatní pravomoci jsou děleny mezi federální vládu a provinční vlády a parlamenty.

3. **Postavení Franko-Kanad'anů.** Francouzština je s angličtinou rovnoprávná.

Politický systém má tedy povahu tradičního anglosaského zřízení. Některé aspekty jsou však shodné s politickými zvyklostmi Spojených států: neproporční, fixní reprezentace každé z provincií v Senátu, charakter politických stran (konventy, komerční povaha volebních kampaní apod.).

XII. Kolonizace středozápadu a vytvoření provincií Manitoba, Saskatchewan a Alberta

Zatímco integrace frankofonního Quebecu a anglofonních provincií (Nové Skotsko, Nový Brunšvik, Ostrov prince Edwarda, Ontario) probíhala v prostředí plně kontrolovaném již vytvořenými institucemi a v pevně definovaném legislativním rámci, jinak tomu bylo na tak zvaných „Severozápadních teritoriích“ („Territoires du Nord-Ouest“), kde teprve postupně vznikly tři nové kanadské provincie - Manitoba, Saskatchewan a Alberta.

Jedná se o území, kde po dlouhou dobu působily dvě společnosti zabývající se obchodem s bobřími kožešinami – „**Compagnie du Nord-Ouest**“, jež měla své řídicí centrum v Montrealu a organizovala průnik na západ z prostoru Velkých kanadských jezer, a „**Compagnie de la Baie d'Hudson**“ („**Hudson Bay Company**“), která měla své základny na pobřeží Hudsonovy zátoky a na tak zvaném „Ruppertově teritoriu“ („Territoire de Ruppert“) s hlavním opěrným bodem v York Factory.

Výsledkem tohoto dlouhodobého působení bylo vytvoření svérázného **společenství**, kde v jisté symbióze žili představitelé obchodních společností, překupníci, lovci kožešin, lovci bizonů, indiánské kmeny, zemědělci, pastevcí, katoličtí a protestantští misionáři. Jednalo se o kolonizaci území, ovšem jiného druhu, než to odpovídalo moderním představám vládních představitelů na kanadském východě.

Na vrcholu společenské organizace stáli anglofonní kupci a správci jednotlivých poboček obou obchodních společností (Angličané a Skoti). Níže v hierarchii se pohybovali frankofonní zaměstnanci, kteří znali výtečně celou oblast a udržovali dobré styky s indiánskými náčelníky. Značná část těchto původních Evropanů se smísila s místními indiánskými kmeny. Míšenci a Indiáni pracovali buď pro společnosti přímo, nebo je zásobovali bizoním masem a pemikanem. Část míšenců a Evropanů byli zemědělci či polozemědělci a pololovci. Život se soustřeďoval kolem obchodních stanic a kolem protestantských a katolických misí (např. Saint-Albert apod.). Tato společnost měla

svou správu a své soudy, jednalo se však o **správu a soudy nestátní**, neboť náležející výše zmíněným společností.

Znamená to, že tato území žila po dlouhou dobu v **jiném zákonném prostředí** než provincie na východě. Jiná pravidla platila zejména v otázce **držby a vlastnictví půdy**. Zatímco na východě byly držba a vlastnictví podchyceny v pozemkových knihách, zde to byla záležitost zvyková, nikde nezachycená, neboť lépe odpovídala soužití s indiánskými kmeny, které pojem pozemkového vlastnictví neznaly a nedovedly si takovou pro ně absurdní skutečnost ani představit (jak je možno dělit půdu, která přece patří všem: vždyť vzduch, který dýcháme, a voda, kterou pijeme, se také nedělí). Jiný byl i způsob parcelace půdy: frankofonní obyvatelé západu a míšenci zachovávali původní francouzské dělení na „**lots de rivière**“ (podlouhlé pásy vytýčené kolmo k toku řek), zatímco nový kanadský zákon stanovoval dělení podle anglosaského zvyku tzv. „**township**“ - obdélníkového tvaru.

Klíčovým prostorem pro ovládnutí kanadského středozápadu se stalo území na soutoku Červené řeky (Red River, Rivière Rouge) a řeky Assiniboine, tj. území dnešního **Winnipeg**. Tento kraj se stal také místem prvního velkého střetu mezi oběma obchodními společnostmi – „**Compagnie du Nord-Ouest**“ a „**Compagnie de la Baie d’Hudson**“ - a to poté, co sem chtěla poslední jmenovaná společnost proniknout prostřednictvím zemědělských osadníků povolanych ze Skotska. Založení kolonie **Assiniboia** pod vedením **lorda Selkirka**, **Alexandra Macdonella** a **Duncana Camerona** vyvolala celou řadu konfliktů, zejména od r. 1814, kdy se tu usazují otužilí skotští horalé („colons de Kildonan“). V ozbrojeném boji mezi oběma společnostmi tak proti sobě stojí nově přichozí Evropané na straně Společnosti Hudsonovy zátoky a Franko-Kanaďané, míšenci a Indiáni na straně druhé. Severozápadní společnost, finančně slabší a potýkající se navíc s postupným vyčerpáváním kožešinových zdrojů, je nakonec absorbována svou konkurenční sokyní r. **1821**. Společnost Hudsonovy zátoky tak celý středozápad a západ opanuje na dalších 50 let. Boje z poloviny 10. let nicméně naznačují potíže a společenské konflikty let 70. a 80., kdy se proti kanadské vládě znovu postaví zejména frankofonní obyvatelstvo spolu s míšenci a indiánskými kmeny.

Správa celého tohoto území v období mezi rokem **1821** a **1869** je spojena s patriarchální postavou správce Společnosti Hudsonovy zátoky **sirem Georgem Simsonem**, který přebírá a využívá zvyklosti Severozápadní společnosti. Postupem času se ovšem obchod s kožešinami definitivně hroutl a s ním se drolí autorita obchodní společnosti. R. 1849 míšenec **Guillaume Sayer** - a to za přispění nátlaku hlučného obecnstva, jež ho přišlo podpořit - vyhrává obchodní spor, který silně narušuje princip obchodního monopolu společnosti. R. **1858** se musí Společnost Hudsonovy zátoky smířit s vytvořením na ní nezávislé kolonie **Britská Kolumbie**. Po vytvoření Kanadské konfederace r. **1869** se Společnost Hudsonovy zátoky (**W. Mactavish**) výměnou za finanční odškodnění a jisté obchodní výhody vzdává své zakladatelské listiny („Territoire de Ruppert“) a celé území přechází pod kanadskou správu.

Na území dnešní Manitoby tehdy žije necelých 12.000 obyvatel a kanadská vláda chce tuto oblast hospodářsky zhodnotit. Aniž by konzultovala místní obyvatele o způsobu připojení, správě území a svých hospodářských záměrech, ihned přikračuje k parcelaci půdy v údolí Červené řeky, aby je nabídla novým zemědělským usedlíkům. Původní vlastníci, kteří nevlastní žádný písemný doklad, jsou často negramotní a nevyznají se v zákonech, narážejí na aroganci a pohrdání zeměměřičů. Navíc nová parcelace nerespektuje staré zvyklosti („lots de rivière“). Konflikt se ztěžuje bariérou jazykovou, neboť postižení jsou většinou Franko-Kanaďané a frankofonní míšenci a proti nim stojí anglofonní zeměměřiči a úředníci.

Proti této situaci se frankofonní obyvatelstvo, míšenci, ale i místní anglofonní obyvatelstvo bouří. V čele odporu, majícím tichý souhlas katolické církve, stojí **Louis-David Riel**, který využívá právního interregna po odchodu správy Společnosti Hudsonovy zátoky, vojensky se zmocňuje klíčového opěrného bodu (**fort Garry**) a vytváří „**prozatímní vládu**“ („gouvernement provisoire“). Tím donutí kanadskou vládu k jednání. Výsledkem je „**Zákon o Manitobě**“ („**Acte de Manitoba**“

- „**Manitoba Act**“), kterým toto území vstupuje 15. 7. 1870 do Kanadské konfederace, nikoli jako spravované teritorium, ale jako samostatná provincie na čele s guvernérem G.A. Archibaldem. Provincie má svůj vlastní parlament, má své zastoupení v parlamentu federálním, anglofonní a frankofonní obyvatelstvo má právo vydržovat své školy, část území je vydělena z nové parcelace pro budoucí kolonisty a je na ní zachován starý systém dělení půdy. Případ Manitoby pak bude sloužit jako precedens pro začleňování dalších částí území - **Saskatchewanu** a **Alberty** (1905).

Pro Louise-Davida Riela je to jisté vítězství. Nevyvaroval se ovšem jistých přehmatů (zbytečná exekuce politického protivníka Thomase Scotta), které ospravedlnily nový vojenský zásah federální armády. Riel utíká do Spojených států a r. 1875 je odsouzen k pětiletému vyhnanství.

Kanadská vláda zřizuje r. 1873 pro správu nových teritorií elitní jízdní policii (**Police Montée, North-West Mounted Police**) sdružující pravomoci vojenské, policejní a soudní. Tento fakt přispěl ke spořádanému průběhu kolonizace kanadského středozápadu a západu.

Když je oblast kolem Červené řeky napojena r. 1878 na železniční síť Spojených států a na samotné Červené řece je zahájena lodní plavba, kolonizace se urychluje. Přicházejí němečtí mennonité, Islandčané, Holanďané. R. 1880 čítá Manitoba již 80.000 obyvatel a Winnipeg je již osmitisícové město. V r. 1891 bude mít Manitoba 160.000 obyvatel. Původní Franko-Kanadčané a míšenci se nedokážou sžít s novými poměry, prodávají, často za směšnou cenu („cheval attelé“) své pozemky a stěhují se dále na západ k úpatí Skalistých hor.

Kolonizace západu je urychlena zásluhou **transkontinentální železnice**. O stavbě je rozhodnuto r. **1871** na základě žádosti **Britské Kolumbie**, která právě s touto smluvní podmínkou vstupovala do Kanadské konfederace. Stavbu dlouho brzdil nedostatek kapitálu. Teprve r. 1881 minnesotská kapitálová společnost „**Great Northern Railroad**“ zakládá „**Canadian Pacific Railway Company**“ na čele s Američanem holandského původu sirem **Williamem Van Hornem**. Práce jsou dokončeny 7.11. 1885 a v létě 1886 projíždí po trati první transkontinentální konvoj. Podél trati pak vznikají nová centra: Regina, Medicine Hat, Calgary. Ta doplňují starší sídelní místa jako Prince-Albert, Saint-Albert či Edmonton. V r. 1896 je potom zahájena stavba druhé paralelní trasy železnice - **Canadian Northern**.

Urychlení kolonizace a nové poměry na západě znovu vytvářely napětí mezi původními obyvateli – Indiány, frankofonními usedlíky, „trappery“ a míšenci. Situace z Manitoby r. 1869 se opakovala v **Saskatchewanu** a **Albertě**, kde se petice starousedlíků žádajících, aby byla respektována tradiční držba půdy, znovu setkávala s nezájmem federální vlády a úředníků. **Indiáni** zase byli znepokojeni snahou vlády přestěhovat je do vymezených území - **rezervací**, jejichž cílem v Kanadě bylo postupně převést toto obyvatelstvo z lovecké obživy na zemědělství. Nadto je indiánské obyvatelstvo těžce postiženo naprostým vyhubením bizoních stád. Proto dochází r. **1884** k novému ozbrojenému odporu míšenců a Indiánů, do jehož čela se vedle indiánských náčelníků (Big Bear, Poundmaker) staví znovu **Louis-David Riel**. Tentokrát však povstalci nemají podporu anglofonních obyvatel, ani katolické církve, která již předvídá neúspěch. Povstalci jsou poraženi, Riel je odsouzen a popraven v Regině (1885). Indiáni byli přinuceni přijmout systém rezervací a míšenci se postupně přeměnili v pauperizovanou společenskou spodinu.

Kolonizace se pak od 90. let urychluje. Přispívá k tomu jednak skutečnost, že prostor ve Spojených státech je již kolonizací vyplněn, jednak se projevují úspěchy kanadské propagandy, která zasahuje celou Evropu. Do kanadské prerie se stěhují masy vesnického obyvatelstva ze střední, severní a východní Evropy (Maďaři, Ukrajinci, Poláci, Skandinávci). Kolem r. 1900 se počet obyvatel v nových třech provinciích zvyšuje na **2,5 milionu**. Postupem doby se tato oblast stává základem kanadské prosperity.

Výrazné problémy se projevují pouze v oblasti **kulturní integrace**. Nové obyvatelstvo je značně různorodé a podle školského zákona **Laurierovy** vlády z r. 1897, který umožňoval zřizování jinojazyčných škol a tříd při 10 žácích jiného jazyka, byla v nových oblastech scholarizována celá 1/6 žáků v jiném jazyce než v angličtině. Za této situace vláda v Manitobě uzákoňuje r. 1916 povinnou scholarizaci v angličtině. Bude to další z řady jazykových sporů v novodobých kanadských dějinách,

neboť problém frankofonního obyvatelstva Manitoby se citově dotkne i frankofonních obyvatel Quebecu.

XIII. Kanada po roce 1867

Postupná a obezřetná cesta k nezávislosti a péče, jakou věnovali jednotliví guvernéři v období 1840-1854 vytvoření jisté politické kultury, to vše nakonec přineslo dobré výsledky. Hlavním kladem bylo, že se podařilo vytvořit dvě velké politické strany, které přemostovaly rozdíly jazykové a konfesijní. Quebečtí „rouges“ a ontarijští „grits“ splynuli se stranou **liberální** a z quebeckých „bleus“ a anglofonních konzervativců se utvořila **konzervativní strana**. Tyto dvě politické strany ovládly politický život a střídaly se ve vládě.

Konzervativci jsou u moci v letech 1867-1873 a 1878-1896. Ministerský předseda **sir John Macdonald** je obratný taktik, dokáže na svou stranu získat i quebecké klerikály. Konzervativci se orientují na spolupráci s metropolí a chrání vznikající kanadský průmysl proti Spojeným státům ochrannými cly. Zasadují se o budování transkanadské železnice.

Liberálové zvítězili v r. 1873 zásluhou **Alexandera Mackenzieho**, ale jejich příliš otevřená politika vůči USA, nedocení ochrany kanadského hospodářství a zanedbání stavby železnice způsobily jejich porážku ve volbách r. 1878. K moci se dostávají až r. 1896, kdy začíná éra sira **Wilfrida Lauriera** (1896-1911). Úspěch jeho politiky tkví v tom, že dokázal do své liberální strategie vpravit prvky předchozí konzervativní politiky, upouští od Mackenzieova obchodního liberalismu, podporuje stavbu železnice. Z liberálního programu prosazuje důsledné **oddělení státu a církvi**. Důležité jsou také **školské zákony**, které v Manitobě umožňují vznik menšinových škol v jinojazyčném (anglofonním prostředí).

Liberálové a konzervativci se u moci střídají i v následujícím období: **sir Robert Borden** (1917 - velká koalice), **W.L. Mackenzie King** (1921).

Ve vztahu k Velké Británii probíhá v tomto období postupná emancipace. Za Laurierovy vlády **britské jednotky** opouštějí Kanadu a ta si sama suverénně zajišťuje ochranu hranic. V r. 1908 si Laurier vymíňuje, že žádná **smlouva** uzavřená Velkou Británií Kanadu nezavazuje, pokud se ona sama ke smlouvě nepřipojí. Od r. 1910 má Kanada právo **kontrolovat i příliv imigrace** z Britských ostrovů. V téže době vytváří Laurier „**Département des Affaires Extérieures**“ („Department of External Affairs“), avšak smlouvy, které Kanada dojednává, musí být stále ještě vždy vyjednávány jménem anglického krále a opatřeny podpisem britského ministra zahraničí. Tato praxe končí rokem **1923 při smlouvě se Spojenými státy** o rybolovu v Pacifiku. Již předtím je ale Kanada přizývána k diplomatickým jednáním Koruny, zasedá ve Společnosti národů. Na **Konferenci Britského impéria r. 1926** je vyhlášena rovnoprávnost jednotlivých členů impéria a tato skutečnost je potvrzena r. **1931 Westminsterským statutem** („**Statuts de Westminster**“). Kanada je plně nezávislá, spojená s Velkou Británií pouze osobou panovníka. Rovnoprávnost je stvrzena tím, že Kanada vysílá do Londýna svého **vysokého komisaře** („**haut-commissaire**“) a tento fakt je reciproční. Když vykoná Jiří VI. v r. 1938 návštěvu Kanady, je všude pozdravován jako „**kanadský král**“. Od r. 1926 také Kanada již vysílá své diplomatické zástupce („**ministres**“) do zahraničí: prvního z nich do Washingtonu. V Ottawě pak vznikají cizí legace. R. **1944** se pak tyto diplomatické legace mění ve **velvyslanectví**. Tím je dlouhodobý emancipační proces, započatý lordem Durhamem r. 1840, završen.

Poslední krok k úplné nezávislosti se týkal **Ústavy**. Kanadská **Ústava** z r. 1867 totiž byla zákonem odhlasovaným anglickým parlamentem, a případné změny v ústavě tedy nenáležely do kompetence kanadského, nýbrž britského parlamentu. Proto britská vláda a královna Alžběta II. v 60. letech nabídly Kanadě převedení ústavních práv do Kanady. Tento krok ovšem narazil na **odpor Quebecu**, který se cítil dosavadní ústavou, garantovanou Británií, dostatečně chráněn a obával se převahy ostatních anglofonních provincií v případě, že by ústavní kompetence byly převedeny na Kanadu. I přes tento odpor nakonec došlo k tak zvanému „**rapatriement de la Constitution**“ 17.4.

1982, kdy královna **Alžběta II.**, přiváží Ústavu do Ottawy a tam ji předá ministerskému předsedovi **Pierru Elliottovi Trudeauovi**.

Kulturní život

Sebevědomí nového státu expandujícího napříč kontinentem a budujícího své instituce se odrazil v monumentální architektuře, jež se stala součástí městské krajiny. Dominují neoromantické historizující styly od neogotiky, preferované anglofonními architekty (McGillova univerzita v Montrealu) po neorenesanci a neobaroko vyhovující Franko-Kanaďanům. Nová budova parlamentu v Quebecu je dílem Eugèna-Étienna Tachého stejně jako koncepce hotelu Château Frontenac, jehož realizace připadla Bruci Priceovi. Ukázkou anglosaské neorenesance je Windsorské nádraží v Montrealu, dílo Henryho Hobsona Richardsona. Victor Bourgeois je autorem neobarokní montrealské katedrály Panny Marie Královny Světa. 19. století vtisklo viktoriánskou pečeť montrealským obytným čtvrtím a na quebeckém venkově vztyčilo neorenesanční zvonice kostelů. S přelomem století přichází secese zastoupená montrealskou rezidencí Château Dufresne, jejímž autorem je Guido Nincheri, ale prosazují se již také nové technologie stavby mrakodrapů pod vlivem blízké chicagské školy.

Řada kanadských malířů získává vzdělání v Evropě - v Paříži, Londýně a v Římě. Je tomu tak i u Plamondonova žáka Théophila Hamela a u Napoléona Bourassy, představitelů realismu v krajinomalbě i portrétním umění. R. 1871 zakládá abbé Joseph Chabert Školu umění a uměleckých řemesel („École des arts et manufactures“), kde vystudují Charles Huot, Henri Beau aj. Církevní zakázky ovlivňují akademismus portrétisty Eugèna Hamela, zatímco Ozias Leduc se propracovává k symbolistickému modernismu. Svěbytný avantgardní modernismus charakterizuje první skutečnou kanadskou malířskou školu – Sedmu („Groupe of Seven“, cca 1910-1933, Tom Thomson, Lawren Stewart Harris, Franklin Carmichael, Arthur Lismer aj.), jejíž členové naplnili severskou přírodu svých krajinomaleb metafyzickou symbolikou, podobně jako to učinil v Quebecu René Richard a ve vztahu k indiánské kultuře Emily Carrová. Expresionistou quebeckého venkova byl malíř Marc-Aurèle Fortin. V sochařství vynikl již zmíněný Napoléon Bourassa a hlavně Louis-Philippe Hébert. K modernismu 20. století se obrací Alfred Laliberté. Od poslední čtvrtiny 19. století se také prosazuje umělecká fotografie – William Notman a Prudent Vallée.

Pro rozvoj hudebního života je důležitý vznik a stabilizace hudebních těles: sborů – jako je quebecká Hudební společnost svaté Cecílie („Société musicale de Sainte-Cécile“, 1869) – a orchestrů, z nichž vynikly Quebecký symfonický orchestr („Orchestre symphonique de Québec“, 1871) a Montrealská filharmonická společnost („Société philharmonique de Montréal“, 1880). K významným hudebním skladatelům náleží Guillaume Couture a Ernest Gagnon, kteří vystudovali v Paříži, a Calixa Lavallée, který dělil svou kariéru mezi Montreal, Quebec, Boston a New York, kde se hrála i jeho komická opera *Vdova* (1881). Lavallée je autorem kanadské národní hymny (1880).

V období 1840-1930 se vytvořily základy svěbytné francouzsko-kanadské literatury: Quebecká vlastenecká škola (60. léta 19. století), Montrealská literární škola (1895-1935). O literární vývoji podrobně pojednává příručka: Petr Kyloušek, *Francouzsko-kanadská a quebecká literarura* (Brno, Host 2005).

XIV. Radikalizace a dezintegrační prvky ve 20. století

V kanadském veřejném životě 20. století působily dva destabilizační faktory. Prvním byl **faktor hospodářský**. Projevil se zejména v období velké hospodářské krize po roce 1929. Ta podnítila radikalizaci levicového hnutí: vedle socialistické „**National Progressive Party**“, která se utvořila po roce 1918, vznikla „**Labor Progressive Party**“ s výraznými komunistickými rysy

a „**Cooperative Commonwealth Federation**“. Levicové programy byly ovšem postupně absorbovány liberální stranou: zejména otázky sociálního a zdravotního pojištění a vytváření státního výrobního sektoru se po druhé světové válce dostaly na pořad dne a postupně se realizovaly. Tento fakt i skutečnost, že Kanada profitovala z hospodářského rozvoje Spojených států po druhé světové válce, do značné míry oslabily radikálnost levicových požadavků. Levicovým stranám se jen částečně podařilo zakotvit v Ontariu a některých dalších anglofonních provinciích. Katolické, tradicionalistické obyvatelstvo Quebecu zůstalo těmito tendencemi nedotčeno. Naopak, pevně zde zakotvily křesťanské odbory, kde si silný vliv udržela katolická církev.

Výsledkem tlaku levicových myšlenek nakonec byl vznik státního sociálního systému, který se blíží pojetí evropskému spíše než pojetí ve Spojených státech.

Druhým destabilizačním faktorem se stala **otázka francouzsko-kanadského obyvatelstva**, lépe řečeno jeho loajality ke Kanadě a britské Koruně. Projevilo se to vždy v souvislosti s válečnými konflikty: **búřskou válkou** a **první a druhou světovou válkou**. Nikoli snad proto, že by se Franko-Kanaďané odmítali bojů zcela zúčastnit - za 1. svět. války bojovalo v kanadských jednotkách na 20.000 francouzsko-kanadských dobrovolníků - ale proto, že představitelé Quebecu byli z principu odpůrci povinného vojenského odvodu. Právě v období obou velkých válečných konfliktů zesilují **nacionalistické tendence: Henri Bourassa** za 1. světové války a starosta Montrealu **Camilien Houde** ze 2. světové války přispívají k vytvoření protibritských organizací „**Ligue pour la défense du Canada**“ a „**Bloc populaire**“.

Ani nacionalistické, ani radikálně levicové strany nemohly dlouho výrazně narušit politickou stabilitu země. Na federální úrovni se kostatovat pravidelné střídání dvou velkých celokanadských stran - **liberálů a konzervativců**.

- 1896-1911: liberálové – Wilfrid Laurier
- 1911-1921: konzervativci a národní jednota (koalice): Robert Laird Borden, Athur Meighen
- 1921-1930: liberálové - Mackenzie King
- 1930-1935: konzervativci – Richard Bedford Bennett
- 1935-1948: liberálové - Mackenzie King
- 1945-1957: liberálové - Louis Saint-Laurent
- 1957-1963: konzervativci - John Diefenbaker
- 1963-1979: liberálové - Lester Pearson (do 1968) a Pierre Elliott Trudeau
- 1979-1980: konzervativci – Charles Joseph Clark
- 1980-1984: liberálové - Pierre Elliott Trudeau
- 1984-1993: konzervativci – Martin Brian Mulroney
- 1993-2003: liberálové - Jean Chrétien
- 2003: liberálové – Paul Martin

Situace se začala měnit po úmrtí dlouholetého ministerského předsedy Quebecu **Maurice Duplessise** (1959). R. 1960 zahajuje liberální quebecká vláda **Jeana Lesage** (Parti Libéral Québécois) „**klidnou revoluci**“ („**révolution tranquille**“). Jednalo se o ambiciózní program budování moderního státu v rámci provincie Quebec propojující reorganizaci školství, rozvoj hospodářství, laicizaci státu i veřejného a kulturního života, odpoutání od katolické církve. Součástí projektu byla aktivní politika provinční vlády v hospodářské politice. Tato hospodářská strategie se opírala o státní energetický koncern **Hydro-Québec**. Právě úspěšnost hospodářského sektoru dotvořila národní sebevědomí Franko-Kanaďanů, kteří dosud žili ve stínu anglofonních spoluobčanů: společenská emancipace je tak postupně dovršena nejen v oblasti jazykové a politické, ale i ve vzdělání a ve sféře technické a podnikatelské.

Tato emancipace ovšem jen zvýšila touhu po úplné emancipaci, a podpořila tedy tendence separatistické. Ty nabyly i podobu radikálně levicovou, inspirovanou dekolonizační, protimperialistickou ideologií. Vznikl „**Front de Libération de Québec**“ (1963). Atentáty a únosy této Osvobozené fronty si nakonec vynutí represi a vyhlášení stanného práva (podzim 1970). V r.

1968 zakládá René Lévesque „Parti Québécois“. 1976 vítězí v provinčních volbách René Lévesque nad liberálem Robertem Bourassou a zahajuje politiku vedoucí k autonomii Quebecu. R. 1980 je organizováno první z referend o sebeurčení, které ovšem separatisté prohrají poměrem 40% ku 60%. V r. 1985 se liberál Robert Bourassa znovu dostává k moci a v rámci nových jednání o kanadské ústavě („accords du Lac Meech“, 1990) vyjednává s Ottawou zvláštní postavení Quebecu, statut tzv. „nation distincte“. Proti tomu se ale postaví anglofonní Manitoba a New Foundland. Další třenice se odehrávají kolem nových quebeckých jazykových a školských zákonů (1977), které šly za rámec jazykového federálního jazykového zákona (1969) a kterými si Quebec chce zaručit pro francouzštinu postavení většinového, úředního jazyka.

Zásadní proměna kanadského politického nastala až volbami r. 1993. Do té doby strana „Parti Québécois“ (případně „Bloc Québécois“) čelila konkurenci dvou dalších stran: liberálů a konzervativců. Tyto volby však znamenají zhroucení konzervativců v Quebecu a příklon konzervativního (a tradičně národoveckého voličstva) ke quebeckým nacionalistům. Důsledkem je síla „Parti Québécois“ na čele s Lucienem Bouchardem a Jacquesem Parizeauem. Pro Kanadu to ovšem znamená, že je výrazně narušena stopadesátiletá rovnováha politické konkurence **dvou celokanadských stran**: napříště jedinou celokanadskou stranou jsou pouze **liberálové**, zatímco konzervativci se stávají pouze stranou regionální. Teprve v poslední době se na provinčních úrovních objevují nové, navzájem podobné strany nazývané – „Demokratická aliance“, „Demokratická akce“, které by mohly vytvořit novou celokanadskou politickou stranu. V Quebecu se tato stran jmenuje „Action démocratique du Québec“ (1994) a vedou ji Jean Allaire a Mario Dumont.

Na podzim 1995 vyhlásila quebecká vláda (Jacques Parizeau, pak Lucien Bouchard) další referendum o suverenitě Quebecu. Zastánci setrvání v Kanadské federaci vítězí tím nejtěsnějším rozdílem – pouhých 42.000 hlasů (50,6% proti 49,4%). V následujících volbách ale Parti Québécois znovu vyhrává provinční volby a vládne až do r. 2003 (Lucien Bouchard do 2001, pak Bernard Landry), kdy opět vítězí v provinčních volbách liberálové (Jean Charrest).

XV. Kanadský bilingvismus

Ústava – Zákon o britské Severní Americe z r. 1867 - konstatovala existenci dvou jazykových skupin - anglofonní a frankofonní - a stanovila rovnoprávné užívání obou jazyků na federální úrovni a v Quebecu.

Problematika jazykových práv se znovu dostala do středu pozornosti s počátkem „klidné revoluce“ po r. 1960, neboť bylo zřejmé, že právě pozice francouzštiny jakožto jednacím jazyka na jednotlivých úrovních společenského života se stane klíčovou pro budoucnost země. R. 1962 navrhl federální ministerský předseda Lester Pearson vytvoření Královské vyšetřovací komise pro otázku bilingvismu a biculturalismu („Commission Royale d'Enquête sur le Bilinguisme et le Biculturalisme“), která měla zmapovat konkrétní užívání francouzštiny v jednotlivých sektorech federální administrativy a na jednotlivých úrovních řízení hospodářství a veřejného života. Doporučení komise se stala podkladem pro zákon o postavení jazyků z r. 1969 (**Déclaration du statut des langues**), kde se nejen potvrzuje rovnoprávné postavení obou jazyků, ale vytváří se i institucionální dvojjazyčnost Kanady (**bilinguisme institutionnel**). Není sice řeč o dvojkulturnosti (biculturalisme), přesto nový zákon představuje veliký pokrok již tím, že s ohledem na občanská práva a „službu veřejnosti“ (**commodité du public**) zavádí dozor nad aplikací dvojjazyčného principu (funkce komisaře pro oficiální jazyky, voleného na 7 let, který vydává každoroční zprávu) a také bdí nad tím, aby všude tam, kde je jeden z jazyků z 10% mateřským jazykem, byl též jazykem jednacím. Tato situace prospěla francouzštině zejména v provinciích jako Nový Brunšvik (230.000 frankofonních obyv., 34%), Ontario (500.000), Manitoba, tedy celkově asi 1 milionu frankofonního obyvatelstva. Ontario rozšířilo užití francouzštiny u soudů a příkladu následovaly četné obce. Anglofonní Alberta připustila zavedení francouzštiny do škol.

Zároveň vyšlo najevo, že práva frankofonního obyvatelstva nebyla vždy respektována. Např.

Manitoba porušila federální a svou vlastní ústavu, když r. 1890 přijala angličtinu za jediný úřední jazyk. V dlouhém sporu se nakonec musela Manitoba sklonit před verdiktem Nejvyššího soudu („Cour suprême“) z r. 1979, který vyvolal manitobskou politickou krizi trvající až do r. 1984.

Tentýž verdikt Nejvyššího soudu odsoudil za jazykovou diskriminaci i provincii Quebec kvůli zavedení zákona č. 101 z r. 1977. První krok k tomuto stavu učinila již liberální vláda Roberta Bourassy r. 1974, když vyhlásila francouzštinu za oficiální jazyk Quebecu. Po volbách r. 1976 a po volebním vítězství nacionalistické strany „Parti Québécois“ v čele René Lévesquem byl odhlasován zákon č. 101 - **Charte de la langue française** (1977), v jehož preambuli se praví: „*Langue distinctive d'un peuple majoritairement francophone, la langue française permet au peuple québécois d'exprimer son identité.*“ Znamená to, že minoritní jazyk v rámci Kanady byl prohlášen majoritním jazykem jedné z provincií. Praktický dopad měl tento zákon ve školství, v administrativě a v hospodářství.

Ve školství to znamenalo, že do anglických škol mohli posílat své děti jen ti rodiče, kteří pocházeli z Quebecu a sami prošli anglickými školami. Toto opatření se tedy nijak zvlášť nedotklo anglofonního obyvatelstva Quebecu, zato přinutilo ke scholarizaci ve francouzštině všechny děti přistěhovalců. Z odstupů let se tento krok jeví jako nesporný úspěch francizace Quebecu.

V administrativě a v hospodářství se zákon 101 promítl do upřednostňování francouzštiny jakožto základního jazyka ve veřejném styku i ve vnitřním styku úřadů i soukromých podniků. Na jedné straně se sice řada firem, jejichž kádry tento přechod nezvládly nebo nechtěly zvládnout, přestěhovala z Montrealu do Toronta, na druhé straně však vznikla nová frankofonní podnikatelská vrstva, která je nahradila. V Kanadě je nyní Quebec nejvstřícnější provincií v otázce celoamerické hospodářské liberalizace a integrace.

Po verdikt Nejvyššího soudu z r. 1979, který vyhověl protestu anglofonních Quebecanů, Quebec upravil, a to několikrát, zákonnou normu z r. 1977. V praxi nicméně od nastoupeného trendu neustoupil. Je nesporné, že aktivní jazyková politika vlád provincie Quebec přispěla k celkovému pofrancouzštění celé provincie.

Stanovisko Quebecu i jeho požadavek při konstitučních jednáních a dohodách u jezera Meech, aby byl uznán za „**société distincte**“, vyvolaly reakce u některých anglofonních provincií, zejména v Albertě a Britské Kolumbii. Zde i jinde také podkopaly federální školskou politiku P. E. Trudeaua a liberální strany, která propagovala tzv. „**classes d'immersion**“. Podle této koncepce, vycházející z oficiálního bilingvismu, se měla v anglofonních oblastech stát francouzština jediným vyučovacím jazykem v prvních třídách základních škol - a naopak. Ještě r. 1987 se toto vyučování týkalo cca 250.000 žáků v anglofonních provinciích.

XVI. Aspekty kanadské přítomnosti

Kanadské školství

Dle ústavy z r. 1867 náleží organizace školství provinciím. Federální vláda zřizuje jen vojenské školy (50 v Kanadě a 9 v Evropě) a také školy v rezervacích původních národů (123 v r. 1987).

Délka školní docházky se podle provincií pohybuje od 11 do 13 let, většinou dle modelu 6-3-3. Některé provincie mají pouze veřejné školství, jinde - např. v Ontariu - financuje provinční vláda i neveřejné katolické, tedy frankofonní školy. Správa základních a středních škol je svěřena místním školským komisím („commissions scolaires“), které jsou voleny rodiči nebo jmenovány místní samosprávou. V Quebecu se tak donedávna dalo na konfesijním základě.

V minulosti se jazyková otázka několikrát promítlá do oblasti školství. V již zmíněné Manitobě zákony z r. 1890 a 1894 vedly k likvidaci frankofonních škol a teprve r. 1967 zákon č. 59 znovu situaci francouzštiny jako vyučovacího jazyka napravil. V Ontariu vedl zákon č. 17 z r. 1912 k tomu, že frankofonní obyvatelstvo si muselo většinou své školy samo vydržovat. Také zde náprava datuje až ze 60. let 20. stol. Po roce 1960 se situace ve prospěch francouzštiny změnila zejména provincií Nový-Brunšvik.

V Kanadě je 90 univerzit a vysokých škol různého typu, jež vydávají vysokoškolské diplomy. 7 z nich je frankofonních, z toho 5 v Quebecu, 1 v Manitobě (Saint-Boniface) a 1 v Novém Brušviku (Moncton). Některé univerzity jsou bilingvní, z toho jedna v Ottawě. Nejznámější anglofonní univerzitou v Quebecu je montrealská McGillova univerzita.

Imigrace

Kanada vždy byla a zůstává zemí přistěhovalců, vysněnou zemí chudých z Evropy a nyní z Asie, Afriky, Latinské Ameriky, Oceánie. Přistěhovalectví vždy také tvořilo podstatnou část přírůstku obyvatel.

Do r. 1867 byla otázka přistěhovalectví podřízena politice Velké Británie. První kanadský zákon o přistěhovalectví z r. 1869 ještě neuváděl žádné restriktivní podmínky. Teprve jeho modifikace z r. 1872 vylučovala z počtu přijatých osoby „kriminální“ a „nežádoucí“.

V 80. letech 19. století zahájila Kanada intenzivní přistěhovaleckou politiku (ministr vnitra Clifford Sifton) s cílem osídlit a hospodářsky využít jak prostory velkých západní prérií, tak oblasti s nerostným bohatstvím. I když se tato politika řídila v zásadě liberálním zákonem, v praxi se uplatňovalo zvýhodňování přistěhovalců z Commonweathu, ze Skandinávie, z Německa, Francie, USA (levná doprava, bilaterální smlouvy). V Kanadě samé vzniká pocit ohrožení a jak v anglofonní, tak ve frankofonní části vzniká hnutí podporující vnitřní migraci při osídlování Západu. Vznikají tlaky k omezení. Asijští přistěhovalci byli odrazováni vysokými vstupními tarify a od r. 1923 kvótami, černí Američané byli zase odmítáni na základě nařízení o zdravotním stavu apod. Aktivní přistěhovalecká politika končí s velkou krizí r. 1929.

V době velké hospodářské krize je dokonce počet vystěhovalců z Kanady vyšší než počet přichozích. Kanada není ani nakloněna utečencům z Německa, Židům apod.

Situace se mění po druhé světové válce. Kanada se stala signatářem konvence OSN o uprchlících a sama od té doby každoročně přijímá 10% z celosvětové kvóty utečenců, včetně Maďarů po r. 1956 či Čechů a Slováků po r. 1968. Restriktivní zákon z r. 1923 je zrušen r. 1947 a r. 1967 je nahrazen novou liberální legislativou stanovující priority zvýhodňující rodinné příslušníky a rodiny, samostatné osoby dle profese a uprchlíky. V imigrační praxi se ovšem restrikce projevují. Jsou dány hospodářským vývojem a absorpční kapacitou země. Např. koncem 60. let se počet přistěhovalců pohyboval kolem 200.000 ročně, zatímco po tzv. ropném šoku v polovině 70. let tento počet klesl na polovinu.

V poslední době se změnila zejména skladba přistěhovalců, neboť výrazně stoupl počet přichozích z Asie, Latinské Ameriky a Afriky. Vlivem toho je současná Kanada zemí **multikulturní** (termín oficiální politiky P. E. Trudeaua od r. 1971). Jestliže r. 1867 bylo obyvatelstvo Kanady tvořeno z 61% obyvatelstvem anglického, z 31% francouzského a z 8% jiného původu, v současnosti je tento procentuální poměr 40:27:33.

Národnostní mozaiku doplňují ještě „**původní národy**“ („*premières nations*“) - indiánské kmeny a Inuitové, kteří se domáhají respektování svých práv na základě Charty práv a svobod („*Charte des droits et libertés*“) z r. 1982. Ozbrojené vystoupení Mohawků z rezervace Oka u Montrealu r. 1990 bylo vážným upozorněním.

Tisk, rozhlas, televize, film

V této oblasti se Kanada může pyšnit nejen bohatou minulostí, ale také takovými teoretiky v otázce medií a informace jako Marshall MacLuhan (*Guttenbergova galaxie*, 1962; myšlenka světové vesnice, globalizace).

Kanadský tisk vyrůstá nikoli z francouzské, nýbrž anglosaské tradice. První noviny na americké půdě - *The Boston Newsletter* vyšly r. 1704 a r. 1752 syn Bostoňana Bartholomewa Greena vytváří *The Halifax Gazette*; z americké Philadelphie přicházejí do Quebecu první vydavatelé quebeckých, dvojjazyčných novin *The Quebec Gazette/La Gazette de Québec* (1764) **William Brown** a **Thomas Gilmore**.

Tisk a předávání informací byly během 19. stol. zdokonaleny zavedením nových technologií: parních tiskárenských strojů (1840), telegrafu (1844), transatlantického kabelu (1866), psacího stroje (1868), telefonu (1876), rotačních tiskařských strojů (1880). Druhá polovina 19. stol. a první tři desetiletí 20. stol. - až do velké krize 1929 je obdobím velkého rozvoje denního tisku. Souvisí to se všeobecným hospodářským, demografickým, politickým a kulturním rozmachem Kanady. Počet deníků roste: z 23 r. 1864 na 121 r. 1900, a to nejen ve východních provinciích, ale také v nových střediscích na západě. Vznikají některé dodnes slavné deníky *La Presse* (Montreal), *The Toronto Star*, vytvářejí se první velká tisková impéria: **Southam**, rodina **Siftonova**, **J.B. MacLean**.

První úder tomuto rozvoji zasadila velká hospodářská krize 1929 a po novém rozvoji v 50. letech nová vlna koncentrace kapitálu v 60. letech. Byly vytvořeny zvláštní senátní komise pro studium problému (senátor Kenth Davey 1969-1970; Tom Kent 1980). Některé tradiční deníky vymizely: winipežská *Tribune* po 90 letech existence, ottawský *Journal* po 95 letech. Právě **Kentova komise** konstatovala, že vydavatelský kapitál se silně zkoncentroval na 3 subjekty ve frankofonní a 3 anglofonní oblasti a že se zároveň snížila konkurence v mediální oblasti: 44% veškeré tiráže je tak soustředěno do tří měst - Montrealu, Toronta a Vancouveru a navzdory zvýšenému počtu titulů (114 v r. 1970, 125 r. 1989) se počet nezávislých titulů snížil ze 45 na 29. Jen u 6 měst je informace rozložena mezi alespoň dva deníky, z nich každý náleží konkurenční skupině. Tato koncentrace informace je tím nepřijemnější, že k uniformizaci a koncentraci dochází u samotného zdroje informací – u tiskových agentur.

V současnosti jsou hlavními tituly ve frankofonní oblasti *La Presse* (Montreal), *Soleil* (Quebec), *Devoir* (pro celou provincii), v anglofonní oblasti je to celoplošně *Globe and Mail* a místně pak *Sun* a *Star* (Toronto).

S radiovými vlnami měly co činit již první Marconioho pokusy s přenosem signálu z anglického Cornwallu na Newfoundland (1901). Rozhlas se v Kanadě rychle šířil: krátkovlnné vysílání (1926) bylo brzy doplněno systémem VKV (1946). První radiokomunikační zákon z r. 1913 svěřuje řízení této oblasti Ministerstvu námořnictva a rybolovu. R. 1928 vyšetřovací **komise lorda Johna Airda** vypracovala doporučení, na jehož základě se v rozhlasovém vysílání uplatňovala, navzdory protestům Quebecu, federální kontrolní pravomoc. Nový zákon z r. 1936 vytváří jednotnou národní síť spravovanou CRBC (Canadian Radio Broadcasting Commission). Rostoucí počet soukromých stanic si však vynucuje legislativní změnu - vytvoření CBC (Canadian Broadcasting Corporation), neboli Radio-Canada – tak aby tato státní společnost mohla svou sítí konkurovat soukromým stanicím, většinou sídlícím v USA. Tato instituce tak zajišťuje národní - kanadský rámeček (anglofonní i frankofonní) rozhlasového vysílání. Počet posluchačů neustále v tomto období narůstal: r. 1931 má polovina domácností ve městech vlastní přijímač (500.000), r. 1936 je to už 1 milion přijímačů, počátkem 50. let je to 96% domácností.

Ještě rychleji se tento proces odehraje v případě televize: 1953 má vlastní televizor jen 10% domácností, 1960 je to již 75%, 1980 98%. Průměrný Kanadčan stráví u obrazovky průměrně 191 minut denně.

Masseyova komise (1949) televizní vysílání svěřila do kompetence CBC (Radio-Canada) a teprve od r. 1958 nový zákon umožnil vznik druhého kanálu, na jehož exploataci se podílely soukromé společnosti spojené v konsorcium. Zároveň byl vytvořen dozorcí - technický i etický - orgán „**Bureau des Gouverneurs de la Radiodiffusion**“, který se proměnil r. 1968 a 1976 v souvislosti s kabelizací v „**Conseil de la Radiodiffusion et des Télécommunications Canadiennes**“ (CRTC). Od r. 1984 vlastní Kanada celoplošné satelitní pokrytí televizním signálem. Kanadské rozhlasové a televizní vysílání je rozrůzněné programově i jazykově a kulturně, a to v rámci politiky multikulturalismu.

Kulturní instituce v oblasti filmu

Kanada zahájila politiku emancipace vůči Hollywoodu r. 1939 založením **National Film Board (Office National du Film)**, jenž od r. 1952 spolupracuje v televizi. V 60. letech se tento úřad

stěhuje z Ottawy do Montrealu, kde pod vlivem „klidné revoluce“ vzniká i francouzsko-kanadská sekce. R. 1967 vláda zakládá agenturu pro podporu kinematografického průmyslu (SDICC). Vedle toho vzniká „Institut québécois du cinéma“.

Toto institucionální zabezpečení vytvořilo prostor pro nezávislou kanadskou tvorbu, zejména v oblasti animovaného filmu - N. McLaren, P. Hébert a dokumentárního filmu. Úspěšná je druhá polovina 20. století. Na tradici dokumentárního filmu Američana Roberta Flahertyho navázal v Kanadě Brit John Grierson a na něho současní quebečtí dokumentaristé Jean-Pierre Masse a Jean-Claude Labrecque. V hraném filmu se prosadili režiséři William Kotcheff, David Cronenberg a Atom Egoyan. Z Franko-Kanadců vynikli Clément Perron, Claude Jutra (*Můj strýček Antoine*, 1971; *Kamouraska*, 1973) a Denys Arcand (*Úpadek amerického impéria*, 1986; *Ježíš z Montrealu*, 1989; *Invaze barbarů*, 2003). Prestiž filmu podtrhují každoročně pořádané filmové festivaly v Montrealu a Torontu.

XVII. Malířství, sochařství, architektura ve 2. polovině 20. století

Hospodářská krize utlumila některé oblasti umění, hlavně architekturu. Avantgardní architektonické směry, např. Bauhaus – se v Kanadě prosazují až na konci 50. let. Znamená to, že nové mrakodrapy v městských centrech – Montrealu a Torontě jsou konstrukčními principy moderní, avšak ve vnějším vzhledu přetrvává eklektický historicismus. Příkladem může být neorenesanční dvacetiposchodřová budova Kanadské královské banky v Montrealu z konce 20. let, tehdy nejvyšší stavba v celém britském impériu. Neorenesanční je i velkolepá betonová Oratoř svatého Josefa v Montrealu, dílo benediktina Paula Bellota: komplex, započatý r. 1904 a dokončený r. 1967, tyčí svou kupoli do výše 112 metrů. Secesní prvky se mísí s moderním funkcionalismem v komplexu budov Montrealské univerzity: realizace koncepce Ernesta Cormiera z 20. let byla dokončena až po druhé světové válce.

Rozvoji hudebního života napomáhá kvalitní studijní příprava. Ke konzervatoři při McGillově univerzitě (1904) přistupuje montrealská (1943) a quebecká (1944) konzervatoř, ke starším profesionálním tělesům – Quebeckému symfonickému orchestru („Orchestre symphonique de Québec“, 1903) a Torontským symfonikům („The Toronto Symphony“, 1923) – se připojuje Montrealský symfonický orchestr („Orchestre symphonique de Montréal“, 1934). Nové operní scény vznikají ve Vancouveru a v Edmontonu. Mnozí hudebníci dokončují své vzdělání v Evropě a do Kanady přináší moderní směry. Znalost francouzského a indiánského folklóru využívají Claude Champagne či John Jacob Weinzweig. Blíže k evropské avantgardě mají Barbara Petlandová, Violet Archerová, Jean Papineau-Couture, Clermont Pépin. Po druhé světové válce se v Kanadě etablovali tvůrci jako Istvan Anhalt či Udo Kasemets.

Vůdčím uměním celého období je bezpochyby malířství a s ním spojené sochařství. Toto postavení vyplývá nejen z vyspělosti a četných kontaktů s evropskou a americkou avantgardou, ale v případě francouzsko-kanadské poezie a dramatu představuje malířství zásadní estetický impulz. Vůdčími osobnostmi byli v montrealském prostředí dva konkurenti Alfred Pellan a Paul-Émile Borduas. Alfred Pellan se vrací do Kanady r. 1940 po čtrnáctiletém pobytu v Paříži, který prožil ve společnosti Picassa, Braqua, Miróa, Arpa, Ernsta, Kandinského. Jako profesor na montrealské Škole krásných umění („École des beaux-arts“) mohl kolem sebe soustředit nejen žáky, ale i další tvůrce, škola byla vhodnou půdou pro přednášky a výstavy. Manifest pro společnou výstavu (1948) koncipoval Jacques de Tonnancour s titulem Zrakové prisma („Prisme d'yeux“, 1948). Mezi četné stoupence tohoto nefigurálního směru patřili např. Louis Archambault, Pierre Garneau, Jehanne Rhéaumová, Goodridge Roberts, Gordon Weber.

Druhá skupina se během válečných let utvořila kolem Paula-Émila Borduase, který ve 20. letech prošel školou Oziase Leduka a dva roky potom ve Francii pracoval v Dílně sakrálního umění pod vedením Maurice Denise a Georgese Desvallières. K modernímu umění ho přivádí na sklonku 30. let – to už působil na montrealské Škole bytové architektury („École du meuble“)

- anglo-kanadský modernista John Lyman, který ho seznamuje s francouzským surrealismem. Tyto podněty Borduas osobitě proměnil do myšlenek, které vyvolaly hnutí automatistů („automatistes“) sdružujícího výtvarníky, dramatiky a básníky. Pro výstavu r. 1948, sepsal manifest *Globální odmítnutí (Refus global)*, který navíc zahrnuje texty – básně a hry – dalších autorů (Gauvreau, Cormier aj.). Manifest byl radikálním vystoupením avantgardy proti společenskému zpátečnictví, stal se symbolem odporu umělce – tvůrčí individuality – vůči konzervativnímu konformismu a vyjádřením snahy o změnu. Z patnácti signatářů *Globálního odmítnutí* je nutno zmínit básníka a dramatika Clauda Gauvreaua a velké tvůrce abstraktního automatismu – Jeana-Paula Riopella, Marcelle Ferronovou, Jeana-Paula Mousseaua.

Do opozice k automatistům se v 50. letech postavili plastické („plasticiens“) seskupení kolem Rodolpha de Repentigny, Guida Molinariho a Clauda Toussignanta. Úsilí těchto Montrealců o konstrukci a přísný abstraktní geometrismus odpovídá tendencím torontských abstrakcionistů známých pod názvem Malířská jedenáctka („Painters Eleven“). Reprezentují ji hlavně Harold Town a John Hamilton Bush.

Bohatství a rozvoj hospodářství v poválečných desetiletích se ve vzhledu měst začaly projevat od 60. a 70. let, kdy se proměňují centra Montrealu, Vancouveru a dnes dominantního města celé Kanady – Toronta. Význační architekti mohli v Kanadě realizovat své modernistické a postmodernistické ideje: Moshe Safdie koncipoval experimentální sídlištní komplex Habitat v Montrealu a Národní galerii v Ottawě, Raymond Moriyama navrhl Eaton Center v Torontu, Arthur Erikson koncertní síň Roy Thomson Hall v Torontu a spolu s Geoffreym Masseyem Fraserovu univerzitu v Burnaby, Villjo Revell je autorem radnice v Torontu, Roger Taillibert olympijského stadiónu v Montrealu.

Výtvarné umění jednak pokračuje na vlně poválečných výbojů – automatistů, plastiků a Malířské jedenáctky, k nimž se v průběhu 60. let přidává vliv severoamerického „op-artu“ a „hard edge“. Někteří – Edmund Alleyn, Marcelle Maltaisová – se vracejí k figurativní malbě, zatímco Serge Lemoyne a Jean Sauvageau organizují malířské „happeningy“. Vedle toho se nově rozvíjí grafická tvorba, kterou v Montrealu zastupují Richard Lacroix, Pierre Ayot, Marc Dugas, Janine Lerouxová-Guillaumová. Odhaduje se, že v 60. letech se v Montrealu pořádalo na 300 výstav ročně. Stále více se od 70. let ve výtvarném umění prosazuje Toronto, kterému dlouho vládl malíř, sochař, fotograf, jazzman a filmař Michael Snow. Do Toronta a Montrealu se také soustřeďuje nejmladší generace výtvarníků: Barry Allikas, Nicolas Baier, Ron Benner, Claude-Philippe Bénéoit, Michel Boulanger, Edward Burtynsky, Ton Dean, Joe Fafard, Jack Goldenstein, Marcel Lemyre, Guy Pellerin, Tim Zuck. Prosazují se také umělci indiánského původu, kteří do umění vnášejí kulturní imaginaci původních obyvatel Ameriky: haidské sochařství představují William Ronald Reid, Isaac Chapman Skillai a Charles Edenshaw Da.axxilang, odžibvejské umění Norval Morisseau a Carl Beam, z inuitských umělců se proslavila výtvarnice Kenojuak Ashevak.

O rozvoji hudebního života svědčí na šest desítek orchestrů, z toho dvacet profesionálních. Montrealský symfonický orchestr řídili v 60. a 70. letech dirigenti Zubin Mehta a Charles Dutoit. R. 1961 skladatel Pierre Mercure zahájil v Montrealu pravidelný festival Mezinárodní týden současné hudby věnovaný novátorským hudebním proudům – dodekafonické, elektroakustické a počítačové hudbě. Ke skladatelům mladé generace patří Gilles Tremblay, Jacques Hétu, Claude Vivier aj. V Quebecu pořádá obdobné akce na podporu moderní hudby Společnost pro soudobou hudbu („Société de la musique contemporaine“, 1966). Z torontských hudebníků a interpretů je třeba uvést Glenna Goulda, Johna Vickerse a Maureen Forresterovou.

XVIII. Anglicko-kanadská literatura

Do prvního období lze zahrnout anglicko-kanadskou literaturu 18. a 19. stol. do vytvoření

Kanadské konfederace r. 1867. Podobně jako v případě francouzsko-kanadské literatury, je i anglicky psaná literatura spíše jen periferií literatury evropské. Přesto se již v této době objevují znaky svébytnosti - především v oblasti tematiky.

Mezi prvními autory jsou jako ve francouzsky psané literatuře cestovatelé, autoři zpráv o průzkumných a obchodních cestách: **Samuel Herne** (1745-1792) - *Cesta z pevnosti prince Waleského u Hudsonova zálivu k Severnímu oceánu* (1795).

Za první a vůbec první severoamerický román se pokládá *Příběh Emily Montaguové* (1769), jehož autorkou byla manželka kaplana quebecké britské posádky **Frances Brooke(ová)** (1724-1789). Román, jenž má epistolární formu, se inspiroval kanadskou realitou - přírodou, vztahy mezi Angličany a Franko-Kanadany aj. **John Richardson** (1796-1852) je první kanadský spisovatel, který se v Kanadě narodil. Román *Wacousta* (1832) líčí vzpouru náčelníků Ottawů Pontiaka z r. 1763. Kanadskou realitou se inspirovali i prózy dvou sester: **Susanny Moodie(ové)** (1803-1885) - *Strastiplný život v buši* (1852), *Život na mýtinách* (1853) a **Catherine Parr Traill(ové)** (1802-1899) - *V kanadském zálesí* (1836).

Vznik kanadské konfederace našel ohlas mezi básníky prodchnutými kanadským patriotismem. Proto se hovoří o „Básnících Konfederace“: **George Douglas Roberts** (1860-1943) - *Píseň všedního dne* (1893), **Archibald Lampman** (1861-1899), **Duncan Campbell Scott** (1862-1947). Romantismus, který převládá v próze druhé poloviny 19. století, se promítá jednak do historické tematiky - **William Kirby** (1817-1905): *Zlatý pes* (1877) - jednak do citlivosti k přírodě - **Thompson Ernest Seton** (1860-1946), autor řady obrázků ze života zvířat. Do světa dětství zavádí kniha **Lucy Maud Montgomery(ová)** (1874-1942): *Anna ze zeleného domu* (1908). Kanadská literatura zrodila dva skvělé humoristy. Prvním byl **Thomas Chandler Haliburton** (1796-1865), autor románu *Hodinář* (1835-1836). Druhým je profesor McGillovy univerzity **Stephen Leacock** (1869-1944): *Literární poklesky* (1910), *Slunné skici malého města* (1912).

Trpké zkušenosti první a druhé světové války se odrážejí v tvorbě básníka **Johna McCrae** (1872-1918) - básně *Na polích flanderských* (1915) - a v prózách **Charlese Yalea Harrisona** (1898-1954) - *Generálové umírají v posteli* (1930) - a **Timothyho Findleyho** (nar. 1930) - *Války* (1977).

Důležitou tematikou se v kanadské literatuře stala zkušenost s osídlováním prérií: román *Divoké husy* (1925) **Marthy Ostens(ové)** (1900-1963) líčí osudy norských přistěhovalců v Manitobě. Podobně vyznívají texty německého imigranta **Fredericka Philipa Grovea** (1870-1948) *Po préríjních stezkách* (1922), *Chléb náš vezdejší* (1928). Z ontarijského venkova čerpá šestnáctidílná sága **Mazo de la Roche(ové)** (1879-1962) *Jalna* (od 1927).

Meziválečná próza stojí ve znamení realismu ztvárňujícího vesměs tematiku městskou: **Morley Callaghan** (1903-1990) - *Taková je moje milovaná* (1934), *Neboť oni dědictví obdrží na zemi* (1935), **Hugh MacLennan** (1907-1990) - *Barometr stoupá* (1941; o výbuchu v Halifaxském přístavu r. 1917), *Dvě samoty* (1945 - o kanadských francouzsko-anglických vztazích).

Před druhou světovou válkou začalo velké období moderní kanadské anglicky psané poezie: **Edwin John Pratt** (1872-1964) - *Titanic* (1935), *Brébeuf a jeho bratři* (1940), **Francis Reginald Scott** (1899-1985), **Dorothy Livesay(ová)** (1909-1996) - *Neklidná postel* (1967), **Irving Layton** (nar. 1912), **Patricia Kathleen Page(ová)** (nar. 1916), **Al(fred Wellington) Purdy** (1918-2000), **Margaret Atwood(ová)** (nar. 1939), **Leonard Cohen** (nar. 1934).

Za nejlepší prozaiky moderní doby bývají považováni **Robertson Davis** (1913-1995) - *Pátá postava* (1970) a **Margaret Laurence(ová)** (1926-1987) - *Kamenný anděl* (1964), *Hledači pramenů* (1974), **Mavis Gallant(ová)** (nar. 1922), **Mordecai Richler** (nar. 1931) - *Učednická léta Duddyho Kravitze* (1959), *Neporovnatelný Atuk* (1963), *Byl tu Solomon Gursky* (1989), *Ach, Kanado! Ach, Quebecu! Rekviem za rozdělenou zemi* (1992), **Michael Ondaatje** (nar. 1943), původem z cejlonského Colomba - *Je to v rodině* (1982), *Anglický pacient* (1992). Zkušenosti z persekuce etnických Japonců za druhé světové války hovoří **Joy Kogawa(ová)** (nar. 1935 ve

Vancouveru) - *Obasan* (1981, Babička).

Kanadská literární věda se může pyšnit jménem **Northopa Frye** (1912-1991), profesora Torontské univerzity - *Anatomy of Criticism* (1957), *Velký kód: Bible a literatura* (1982), *Slova obdařená mocí: Druhá studie o Bibli a literatuře* (1990).

O francouzsko-kanadské literatuře viz knihu Petr Kyloušek, *Francouzsko-kanadská a quebecká literarura*, Brno, Host 2005